українська ШКОЛА

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА

В ГЕН. ГУБЕРНАТОРСТВІ

Ч. 5-6 1942

листопад - грудень

Українська Школа

часопис українського вчительства
в Генеральній Губернії

Виходить кожного місяця з доручення Головного Відділу Науки і Навчання у Правлінні Генерального Губернаторства за проводом F. Fuhr-a. — Наклад: Burgverlag, Krakau, Annagasse 5. Річно 12 чисел — 20 зол. Ціна одного числа — 2 зол. Вплачувати тільки на конто: „Українська Школа", Кракав, Postscheckamt Warschau № 1.214. — Листування, рукописи й книжки слати на адресу редакції: Krakau, Außenring 40 або Українського Учительського Об'єднання Праці, Krakau, Grünestrasse 26, тел. 117-92. В адміністраційних справах писати тільки на адресу Адміністрації: Krakau, Universitätstr. 19a.

Зшиток 5/6 **листопад-грудень 1942**

ЗМІСТ:

Відповідає: F. Fuhr, Krakau, Außenring 40, z. Zt. Wehrmacht.
Друк: „Поспішна Друкарня", Кракав, Райхсштрассе 34.

ПЕТРО ІСАЇВ

ЛЕКЦІЙНИЙ ВИКЛАД *

Вже на шкільній лавці завважив я, що лекційні виклади поодиноких учителів помітно різняться між собою. Виклади одних запам'ятуємо швидко й легко, вони немов самі „входять в голову", а слухаємо їх з зацікавленням і приємністю, виклади ж інших або зовсім не мають тих прикмет, або мають їх тільки в куди меншій мірі; схопити їх думку не все легко, образи залишаються бліді і швидко затираються.

Віддаючи ,,suum cuique", мушу тут зазначити, що найбільше подобалися мені вже як гімназійному учневі методичні засоби покійного д-ра Адріяна Копистянського, проф. історії і географії в Станиславові, а згодом у Львові, що мали вплив під методичним поглядом і на пізнішу мою власну педагогічну працю. Склалося так, що згодом, після університетських студій, згідно з тодішніми приписами, практикував я якраз під його проводом, коли ми могли обмірковувати вимоги викладу ще й теоретично та сконфронтувати їх безпосередньо з практикою на лекції. Тодішні наші ствердження, як і багато інших спостережень, доповнень чи змодифікувань потвердив згодом мій власний педагогічний досвід, а також перевірив я їх у педагогічній літературі того питання.

Не так легко схопити докладно, а тимбільш вичерпно, вимоги доброго лекційного викладу у якісь правила, так само, як і описати людську особовість, що відображується у викладі, бо виклад, як і психіка викладача, його спосіб думання, відчування і висловлювання, його темперамент — творять органічну цілість, яку тяжко аналізувати і впихати в логічні рамки. Та все ж таки можна відмітити основні прикмети, якими повинен відзначатися правильний лекційний виклад, якщо він має досягти своєї навчальної й виховної мети.

Всі бажані прикмети лекційного викладу можна б звести засаднично до п'ятьох вимог. Поперше, повинен він мати проглядно упорядкований матеріял (I), далі відзначатися наочністю (II), яку осягаємо різними засобами, мати відповідне забарвлення почуваннями (III), водночас треба його добре виголосити, користуючись при тому гарною літературною мовою (IV), а врешті виклад повинен якнайбільше втягнути учнів до співпраці (V).

* Слово „виклад" уживається в ширшому і вужчому значенні. Наддніпрянщина часто розуміє під „викладом" кожне переказування нового матеріялу навчання, без уваги на саму методу переказування (монологічну чи діялогічну), а Наддністрянщина, як і автор цієї статті, вживає того слова в значенні тільки такого переказування, де значно переважає монологічна метода.

I. Упорядкування викладаного матеріялу

Передусім сам матеріял викладу треба проглядно розчленувати, ступнево розгортати і логічно з собою пов'язати. Побудова викладу повинна бути подібна до правильно р о з г а л у ж е н о г о і не занадто рясного дерева, в якому бачимо крізь листя головний пень, перші бічні галузі, другі — та далі дрібніше віття. Після доброго викладу слухач може завжди легко відтворити хід його думок, так само, як відображує він в уяві образ деревини, що її уважно оглянув. Як у дереві можна вирізнити наперед деревний стовбур, далі грубші бічні галузі, на яких щойно дочіплені по черзі дальші паростки та листя, так і добрий викладач вже на вступі з'ясовує основну проблему чи тему, про яку говоритиме, а водночас зарисовує хід думок, після чого аж обговорює кожну частину зокрема в такій черзі, яку встановив напочатку. Скінчивши одну частину переходить викладач до чергової, зв'язуючи її з попередньою, кидаючи відповідний поміст поміж ними. Накінці ж слід усе коротко разом зібрати, дати немов зміст викладу та поробити відповідні висновки, висуваючи водночас якусь конкретну тезу, що зв'язує виклад в одну цілість, як вершок закінчує дерево.

Деякі приклади зобразять це наочніше. Історичний матеріял тут найбільш надається. Так, напр., починаючи новочасну історію (від 1492), як деякі вчителі, так і деякі підручники обговорюють наперед географічні відкриття, далі переходять до турецьких нападів, поміж те вплітають гуманізм і відродження, згодом же говорять про релігійну реформацію та релігійні війни. Усіх цих подій часто не зв'язують з собою, майже трактують їх незалежно, а, переплітаючи їх і не кидаючи поміж них ніякого помосту, витворюють в голові учнів хаос. Учень не має провідної нитки у великому матеріялі, через що не може його якслід запам'ятати, чи виробити собі якийсь погляд на події, і інколи навіть знеохочується до предмету.

Зовсім інакше буває, коли ми у той великий і хаотичний матеріял кинемо якусь основну всеохопну думку, що порядкує хаос, як соняшний промінь роз'яснює навислі мряки. Ось ляконічно висловлений приклад такої думки, основного риштування, що не дозволить нам розгубитись у матеріялі:

> За кінець середньовіччя і початок новочасної історії уважаємо рік 1492. по Хр. Одначе в дійсності ніяка доба історії не вривається нагло. Поміж історичними добами буває довший перехідний час, коли відбуваються звільна важніші зміни в різних ділянках людського життя. Перехідний час між середньовіччям і новочасністю творить ціле сторіччя, менш-більш від половини XV. до половини XVI. вв. (1450—1550), коли звільна відбулися основні зміни в 1) г о с п о д а р с ь к і й, 2) п о л і т и ч н і й, 3) к у л ь т у р н і й і 4) р е л і г і й н і й ділянках, які дали підставу до нових умовин і способу життя, а через те започаткували в історії нову добу.
>
> 1) В господарському житті спричинили великі зміни г е о г р а ф і ч н і в і д к р и т т я.
>
> 2) Хід політичних справ змінила зовсім велика небезпека, що загрозила в тому часі сливе всім народам Европи — н а п а д и

турків (і татар), які щораз то глибше вдиралися в Европу, підсуваючись згодом аж під Відень.

3) В культурній ділянці повстали нові напрямки, т. зв. гуманізм у літературі і відродження (ренесанс) у мистецтві, що змодифікували середньовічне світосприймання, а частинно і світогляд.

4) В релігійній ділянці під впливом гуманістичного світосприймання почали домагатися релігійних реформ, що дало початок реформації, а в зв'язку з тим і релігійним війнам.

Усі ті явища обговоримо зокрема.

Так ми оформили — кажучи образово — пень і бічні галузі серії викладів. Причіпляючи до галузей дальші паростки, мусимо додержувати також виразного порядку. При кожному явищі говоримо наперед про його причини (1), далі зображуємо плястично сам хід події чи розвитку явища (2), а врешті усвідомляємо всі наслідки подій (3). Отже, напр., при географічних відкриттях вказуємо, чому якраз в тому часі кинулись люди шукати нових земель і шляхів, з черги хронологічно проходимо всі відкривні подорожі та їх досягнення, а врешті вказуємо на наслідки відкрить, як вони вплинули на господарське життя.

Вичерпавши одне явище чи одну частину (напр., географічні відкриття), кінчаємо її відповідним зібранням, що є містком до наступної і показує її значення для цілої проблеми, а воднораз зв'язуємо вичерпану частину кількома реченнями з наступною, в цьому випадку, напр., так:

На передодні середньовіччя і нових часів відбулися важні зміни не тільки в господарській ділянці під впливом географічних відкрить, але й у політичному житті (цю саму думку можна повторити ще кількома іншими, інакше оформленими реченнями). Якраз переходимо до обговорення цієї чергової зміни — тобто до нападів турків на Европу.

Таке зв'язання, збільшаючи проглядність, відразу орієнтує слухача, в якім місці обговорюваних проблем находимося, та що починається нова частина викладу. Отже з одного боку слід підкреслити кінець однієї частини, але з другого боку вказати її внутрішній зв'язок з наступною. Якраз тому перехід не повинен бути також за швидкий, за наглий, щоб слухач не втратив зв'язку між частинами.

Коли учень робить записки, то в тому місці має змогу відпочити і зазначити в зошиті новий розділ числом чи заголовком.

В черговій частині викладу, тобто при нападах турків, знову вирізнюємо 3 частини, а саме причини, далі розвій явища до якогось часу і його наслідки.

Візьмім приклад з іншої ділянки — географії. Обговорюючи, напр., фізичну географію Карпат, зустрічаємо багато різних хребтів, гнізд і смуг, які можуть учневі легко поплутатися. Щоб до цього не допустити, мусимо їх наперед докладно розподілити впоперек і вподовж, при чому, очевидячки, всі вирізнені частини показуємо на мапі самі, або кажемо їх відшукувати учням. На вступі даємо загальне поняття про Карпати та їх зв'язок з іншими горами й геологічними формаціями.

Земна кора в Европі тричі сфалдувалася в більших розмірах у давніх геологічних добах: двічі в найдавнішій добі — архайській, а третій раз у найновішій добі — кенозойській, і то в її першій, тобто третішній формації. В часі третього більшого фалдування виринув цілий ряд нинішніх найвищих (бо наймолодших) гір, а між ними і Карпати, які належать до т. зв. альпейської гірської системи (бо серед усіх європейських гір, що тоді утворилися, Альпи — найбільші гори).

Карпати простяглися великою, довгою на 1300 км, дугою поміж верхнім і долішнім Дунаєм, від Дунаю коло Братислави (Пресбурґу) до Дунаєвих Залізних Воріт. Їх продовженням є гори Балкан, а далі гори Яйля на Кримі і Кавказ, що всі належать до однієї системи (альпейської), перерваної двічі морями.

Вигляд Карпат на мапі подібний трохи до ваги, що по боках має дві терезки (на заході словацькі, а на південнім сході семигородські Карпати). Такої форми набрали вони тому, що меншбільш посередині свого лука по південному боці, там, де починається якраз низина Карпатської України, запалися вони, коли творився теперішній угорський низ.

Цілі Карпати можна розподілити на різні частини впоперек і вподовж. Впоперек розподіляють їх гірські ріки та ними витворені провали і річні долини. Тут можемо відрізнити три основні частини: I. Західні Карпати, що сягають від Дунаю аж по річку Попрад (по північному боці) і Торису (по південному боці); II. Східні або Лісисті Карпати — по річку Золоту Бистрицю і Вишову (не слід мішати Східних Карпат із Східним Бескидом, частини однієї карпатської смуги, що має інші границі); III. Південні або Семигородські Карпати аж по Дунаєві Залізні Ворота.

Розглядаючи Карпати вподовж, можна вирізнити три смуги, які різняться передусім геологічною будовою, а саме: а) північну або зовнішню, звану звичайно Бескидом, збудовану з м'яких скал, званих флішом (пісковики, іли, ілові лупаки), б) осередню — з кристалічних скал (ґраніт, ґнайс, кристалічні лупаки), як напр., Татри, в) південну або внутрішню, складену з різних скал, між якими бувають усе й вульканічні. Усі три смуги є тільки у Західних і Південних Карпатах. Натомість середуща частина Карпат, Східні Карпати, мають в основному тільки північну (зовнішню) смугу — Бескид, бо дві інші запалися, як вище згадано, коли повставав угорський низ.

Учні повинні повторити двічі-тричі цей поділ, показуючи всі частини та смуги гір на мапі, щоб його відразу опанувати, а тоді щойно приступаємо до дальшого викладу:

Ближче обговоримо тільки середущу карпатську частину, Східні Карпати, які по північному боці належать до Генеральної Губернії і яку заселює українська людність. Східні Карпати можемо ще далі поділити впоперек, відрізняючи у ній легко 4 частини: 1) Низький Бескид або Лемківський, бо заселений лемками — від Попраду і Ториси по Сян, його доплив Ославу (по півн. боці) і Ляборець (по півд. боці), 2) Високий Бескид — по ріку Свічу і її доплив Мізунку, заселений бойками, 3) Ґорґани — до Прута і Тиси, 4) Чорногора — до Золотої Бистриці і Вишової, заселена гуцулами.

Повторивши з учнями і цей поділ кілька разів, коротко обговорюємо кожну частину Східних Карпат зокрема, при чому й тут треба додержувати наміченого порядку, напр.: важніші річки даної частини, краєвид і висота гір, деякі гірські пасма і важніші

вершки, характерстика рістні, звірні і населення, мінеральні багатства, живці, комунікація.

Коли ж маємо в часі викладу описувати якийсь предмет чи образ, треба і тут наперед вирізнити його основні складовини, а опісля їх зокрема обговорювати, не мішаючи все разом із собою, як це інколи трапляється.

Маючи докладно устійнений порядок згори, ніколи нічого не пропустимо, усе скажемо на своєму місці і нічого не помішаємо.

При кінці кожного лекційного викладу, як також вичерпавши якусь цілість матеріялу у серіях викладів, робимо коротке ресюме.

В суті речі упорядкування і розчленування викладаного матеріялу подібне до математичного доказу, де наперед ставимо якесь твердження (у викладі: загальне окреслення проблеми, евент. основне твердження і намічений хід думок на вступі), далі проводимо докази (обговорення всіх частин зокрема в якомусь означеному порядку) і висновок (кінцеве зібрання, де звичайно повторяємо основну тезу).

Як у математичному доказі, так і в добре побудованому викладі, одна частина є підбудовою для наступної, а наступна логічно випливає з попередньої та з нею відповідно в'яжеться. Усе слід сказати ступнево на своєму місці, нічого заскоро ані запізно, не робити перескоків і відхилень, не повертати взад, бо це може помішати цілий логічний хід думок і втратити ясність чи спричинити хаос. Коротко кажучи, виклад мусить мати проглядну основну провідну думку, ступнево розгорнену, яка всі частини зв'язує в одну цілість і для якої всі частини служать як доказ, ілюстрація чи її розвинення в подробицях.

Як математичний доказ так і виклад може мати не тільки дедукційну, але й індукційну форму, одначе в суті речі це побудову викладу часто не дуже зміняє, бо в дійсності при індукційній викладній формі ми лише не подаємо на вступі відразу готового твердження, а переносимо його на кінець, до висновку. Все ж таки твердження, хоч не сказане на початку, проте повинно воно нам присвічувати як провідна думка, через що звичайно матеріял упорядковуємо так, якби ми навіть висказали його напочатку.

Добре, послідовне, логічне і ступнево розгортальне упорядкування і розчленування матеріялу дає великі виховні користі:

а) Передусім воно а к т и в і з у є поставу слухачів, збуджує їх зацікавлення і с а м о д і я л ь н і с т ь. Слухач тоді включається сам у процес оповідання, кожний черговий етап викладу сприймає як неминуче очікуваний наслідок, як конечну потребу, яку він не може задовольнити своїми власними силами, через що побуджується співдіяння, співпраця слухача в думці, а тим самим і його самодіяльність. Тоді — як твердять визначні педагоги — нове діє так, як ніби сам учень до нього додумався з допомогою еротематичної методи. Воно прояснює його поняття, на яких те нове спирається, і об'єднує передтим неозначені та розпорешені думки в одну якусь зв'язлу систему.

Саме тому добрий виклад учні дуже люблять і цінять.

Якщо прихильники еротематичного способу навчання (ставлення питань) з уваги на активність учнів виступали проти викладів взагалі і хотіли їх навіть зовсім викинути, то вони не усвідомляли собі тієї внутрішньої активности, яку побуджує добрий виклад.

б) Правильно побудовані виклади є водночас і дуже виховні, бо привчають учнів — навіть підсвідомо — все відповідно порядкувати всі свої думки, призвичаюють їх до систематичности не тільки в думанні, але й у праці, і до послідовности у поступуванні, а враз з тим і до відповідного порядку та ладу у своєму житті. В такій самій мірі хаотичні виклади вчителів впливають навпаки, у протилежному напрямі, і відбиваються негативно не тільки на інтелектуальності, але й на поступуванню учнів.

в) Врешті поправне впорядкування викладаного матеріялу дає змогу учням легко запам'ятати цілий виклад і відтворити його в уяві. Воно надає викладові — так сказати б — внутрішньої н а о ч н о с т и, що її осягаємо ще й іншими засобами, які з'ясую в черговій статті.

ЯРОСЛАВ КУЗЬМІВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІ В УЧИТЕЛЬСЬКИХ СЕМІНАРІЯХ

Праця в учительських семінаріях* ніколи не була легка і все ставила до учителів, що працювали в них, окремі вимоги. Причина певне в тому, що вчительська семінарія в розмірно короткому часі повинна виконати два завдання, які не легко з собою погодити: 1) дати майбутнім учителям народних шкіл можливо широку і всебічну загальну освіту, 2) дати необхідну фахову підготову виконувати вчительське звання в народних школах.

І сьогодні справа мається не інакше. Тільки до всіх цих труднощів приєднуються ще й інші, подиктовані винятковими умовинами часу, що в ньому живемо, і найближчого майбутнього. А в тих часах перед народною школою стоять окремі преважні завдання і вчительські семінарії повинні і мусять підготовити майбутніх учителів народних шкіл так, щоб вони могли ці завдання якнайкраще виконати. Справа ускладнюється ще й тим, що м е т о д и к а праці в учительських семінаріях досі майже не була розглядана в ширшому розмірі, може з уваги на деяку складність цього питання, а може й тому, що в останніх 20—30 літах учительські семінарії розглядано як явище тимчасове, перехідне, на передодні ліквідації.

* Досі в нас немає ще однозгідности щодо назви виховних заведень для майбутніх учителів. Добре було б завести тут одностайність: те, що по-німецьки називається „Лерербільдунґсанштальт", назвати „учительська семінарія", задержуючи термін „семінар" на означення деякого роду занять у високих школах.

Немає змоги в межах короткої статті розглядати цілість порушеного питання; хочемо покищо зупинитися тільки на деяких моментах.

Коли до кожної школи ставимо вимогу, щоб вона виховувала, то тимбільше треба цього вимагати від учительських семінарій, які з одного боку повинні своїх учнів виховувати так, як це роблять усі інші школи, а з другого — питання ускладнюється ще й тим, що майбутніх учителів треба виховати, але й навчити їх, як других виховувати. Обидва ці завдання треба трактувати нерозривно — в нижчих клясах більший натиск буде спрямований на перше завдання, у вищих знов — на друге. Що перше завдання можна найкраще розв'язати тільки у відповідно поставлених школах-інтернатах, цього не треба хіба додавати. Друге знову годі подумати без доброї школи вправ і якслід зорганізованої та веденої практики навчання і виховання. В цілому завдання незвичайно складне і в реалізації не легке.

Не просте і не легке в реалізації теж завдання — засвоїти учням учительських семінарій основи загальноосвітніх знань. Час короткий, далеко коротший, ніж у гімназіях Обсяг знань зменшений, але з другого боку труднощі у чому іншому. Йде тут про те, щоб учень не тільки засвоїв потрібні знання, але засвоїв — чи точніше — засимілював їх так основно, певно й точно, щоб передбачені програмою для народних шкіл відомості міг і вмів у відповідній формі передавати своїм учням. Про спосіб передавання потрібних знань учням народних шкіл інформує методика навчання поодиноких предметів. Але ж методика може подати учневі тільки небагато. Тому до вчителів поодиноких предметів належатиме не тільки засвоєння учням певних відомостей, але теж такий підхід до даного предмтеу, щоб учень від перших днів побуту в учительській семінарії підсвідомо вживався в атмосферу методичности, організованости і виховання через навчання. Отак на кожному кроці треба безупину звертати увагу на те, щоб учні вчительських семінарій училися і навчилися читати виразно, зі зрозумінням і змістовно; переказували ясно, передумано, певно; щоб не тільки вміли самі писати правописно, але теж розуміли, чому так і не йнакше треба в даному випадку поступати; щоб уміли не тільки пояснити деякі фізичні чи природничі явища, але вміли теж зорганізувати та провести найпростіші досвіди з допомогою і найпростіших засобів; щоб уміли послугуватись схематичним рисунком на таблиці і т. ін. і т. ін. Коротко — йде тут не про саме засвоєння відомостей, але теж і про те, щоб учень умів — так сказати б — те, що знає, також відповідно „продати". А це вимагає трохи іншого методичного підходу до справи, ніж у гімназіях чи у фахових школах.

З другого боку — учительська семінарія не може дати своїм учням усіх тих знань, які їм як учителям колись будуть потрібні. На це звертати б учням постійно увагу і в цілій праці змагати до того, щоб 1) виробити в них гін до самоосвіти, 2) подати їм важніші вказівки, в якому напрямі їм працювати б і як до того братися (техніка умової праці). Навчити учнів учитися раціонально, навчити

техніки роботи з книжкою, бо тільки тоді вони зможуть колись і своїх учнів навчити того, на що у нас досі в школах так мало звертали увагу.

Фахову підготову, виконувати вчительське звання в народних школах, дають учням учительських семінарій т. зв. педагогічні предмети. Одні з них (загальна психологія, психологія дитини, логіка, дидактика, історія виховання, педагогіка) дають теоретичну підбудову, другі знов (методика, практика навчання і виховання) вводять учня в саму шкільну практику. І тут, як і при попередній групі предметів навчання, пам'ятати б, що не йде тільки про засвоєння деяких відомостей; ввесь натиск треба покласти по змозі на практичне засвоєння знань. Тобто при навчанні кожного з цих предметів виходити б від помічень на терені школи і кожну здобуту відомість нав'язувати знов до шкільного життя. Тому добра вчительська семінарія не можлива без відповідно зорганізованої, вміло веденої школи вправ. Школа вправ, обсаджена висококваліфікованими силами, які мають за собою не тільки потрібну практику, але теж охоту і вмілість учити других, навчати їх і виховувати, а по змозі мають теж відповідні теоретичні знання, така школа вправ — це серце вчительської семінарії. Бо не на годинах теоретичного навчання методики чи педагогіки (хоч і це необхідне!), але передовсім у школі вправ пізнає майбутній учитель місце своєї діяльности.

В зв'язку з навчанням педагогічних предметів не можна не згадати ще одного незвичайно актуального питання. Це справа педагогічної термінології. В Галичині цих предметів майже все вчили не українською мовою; тому термінологія незвичайно засмічена полонізмами*, неузгіднена. Для відповідних фахових груп УУОП — незвичайно вдячне поле до праці.

Вже вище була згадка про те, що, щоб досягнути можливо найкращої методичної підготови майбутніх учителів, треба тісної співпраці поміж загальноосвітніми і педагогічними предметами. Ця співпраця необхідна ще більше в іще одній ділянці, яка під сучасну пору являється в деякій мірі віссю цілої програми навчання в учительських семінаріях. Учителеві народної школи прийдеться навчати дітвору, виховувати і в зв'язку з цим роз'яснювати їй деякі важніші с в і т о г л я д о в і питання. Цей світогляд пронизуватиме також усю його працю в школі і поза школою. Учительська семінарія не може своїх учнів у цьому питанні залишити без відповідної підготови. Працею в тому напрямку мусять поділитися і загальноосвітні предмети, зокрема українська мова, історія, біологія, музичне виховання, рисунки і педагогічні предмети, в першу чергу історія виховання і педагогіка. В історії виховання, подаючи перегляд розвитку виховних ідеалів у різні часи та в різних народів,

* Згадати б для прикладу лише один випадок: польський термін „поґаданка" вперто передають терміном: „поговірка", що згідно з духом народної мови значить стільки що: сплетні, обмова (пор. нар. пісню: „А на мене молодую п о г о в і р та й слава"), а слід би казати: балачка, ґу́тірка, розмова.

можна вказати, як, залежно від світоглядових течій, змінялися виховні ідеали, засоби виховання, організація шкіл, програми й методи навчання. Спираючись на тому тлі, що його подає історія виховання, можна в педагогіці коротко з'ясувати, які чинники вплинули на таке чи інше сформування сьогоднішнього світогляду та які сьогодні існують виховні ідеали залежно від сучасних світоглядових течій, чому саме вони такі. Без того вчителеві в його щоденній праці не доставатиме постійних напрямних, що згідно з ними йому прийдеться розв'язувати поточні питання в шкільній і позашкільній праці. І саме ці два предмети повинні дати учням останнього року вчительської семінарії якесь заокруглення і завершення того, що в сумі складається на світогляд.

*

Кажуть, що кожне вростання в якесь звання проходить в основному три ступені: 1) знати, як що робиться (знання), 2) вміти це зробити (вміння) і 3) набрати необхідної справности. Якщо цю засаду прикласти до трьох основних типів шкіл (загальноосвітніх, учительських семінарій і фахових шкіл), так у загальних зарисах не буде незгідною з дійсністю така коротка характеристика:

У загальноосвітніх школах (гімназіях) кладуть вагу на знання, у фахових школах на вміння і в деякій мірі справність, в учительських семінаріях, які до деякого ступеня являють собою поєднання загальносвітніх і фахових шкіл, приходиться водночас досягати і знання і вміння разом із справністю. В тому саме і вся своєрідність і водночас трудноші праці в учительських семінаріях. Ці трудноші збільшаються ще тим, що державні вчительські семінарії з українською мовою навчання працюють на терені Галичини вперше по довгій перерві.

Д-р ЮЛІЯН БОГАЧЕВСЬКИЙ

АЛЬҐЕБРИЧНА АНАЛІЗА ПРИ НАВЧАННІ ТРИГОНОМЕТРІЇ

При навчанні початків тригонометрії, а то й взагалі тих ділянок геометрії, де приходиться послуговуватись альґебричними формулами та обчисленнями, можна завважити мало не в усіх посібниках та задачниках досить дивну відсутність відповідних числових прикладів, які значно пожвавлювали б навчальну роботу та ілюстрували б ці формули, які без цього мусять виходити сухі та мертві. Для прикладу наведу хоч би отаку проблему: дається $tg\alpha$; найти інші функції. Або дати якийнебудь приклад для ілюстрації теореми додавання гоніометричних функцій, чи заміни суми на добуток, чи хоч би тільки Пітагорової теореми, чи чого інакшого.

Викладаючи на курсах вишколу вчителів, я мав нагоду говорити нераз з учителями, що інколи мали за собою чималий стаж,

інженерські дипломи та наукові роботи, а які не таїлись із своїм заклопотанням, як саме піднайти відповідні числові приклади, тимбільше, що їх дивним дивом просто годі найти в досить уже численних підручниках та задачниках. А тимчасом декілька зовсім таки елементарних знань з т. зв. „нижчої" або альґебричної аналізи вповні вистачає вчителеві, щоб наче з рукава витрясати — приклад за прикладом, які не тільки можуть заітересувати собою, а й спонукати до глибших міркувань.

Щоб не бути голословним, згадаю хоч би т. зв. Пітагорові трикутники чи Пітагорові трійки чисел та наслідки, які опісля виходять з Пітагорової та інших теорем. Пригадаю, що це таке прямокутні трикутники, в яких усі боки, а слідом за тим площа дані цілими числами. Тут вистачить знати відому Брагмаґуптову формулу:

$$(m^2 - n^2)^2 + (2mn)^2 = (m^2 + n^2)^2$$

щоб, підставляючи за m і n всякі числа, обчислити протягом короткого часу кількадесять трійок. А є яких тридцять трійок (приблизно), в яких не виступає ніяке число понад 100.

Самозрозуміло, що годі, а навіть шкідливо було б обмежуватися тільки до цих прикладів, радніш треба звертати увагу, що це таки виняткові випадки. Та на початок поручаю їх раз тому, бо знаю, що вони в значній мірі заінтресовують (знаю випадки, що самі учні зараз таки заінтересовуються самою таємницею, як їх складається, подруге, тому, що Пітагорова теорема, Брагмаґуптова теорема, та ще в злуці з іншими, зовсім елементарними теоремами, куди багатіші в наслідки, ніж воно могло б видаватись з першого погляду. З усіх Пітагорових трійок безперечно найцікавіша трійка 3, 4, 5, яка задовольняє рівняння

$$3^2 + 4^2 = 5^2$$

А є випадки, що учні зацікалюються саме при цій нагоді великою Ферматовою теоремою. Для цікавіших можна б навіть згадати про надзвичайно інтересну подібну чвірку чисел: 3, 4, 5, 6, яка задовольняє рівняння

$$3^3 + 4^3 + 5^3 = 6^3$$

Маючи в руках Брагмаґуптову формулу, можна скласти так само швидко цілий ряд трійок цілих чисел, що є мірами боків скіснокутних трикутників, при яких площа, промені вписаного та описаного кіл виходять цілочисловими. Знов теж згадаю тільки, що є приблизно тридцять таких, назвім, Геронових трикутників. Як досить інтересні з-поміж них можна вказати трійки 13, 14, 15, та 51, 52, 53. Комбінуючи далі такі Пітагорові трійки (очевидно в дробовому, тригонометричному вигляді), маємо гарні приклади для ілюстрації теореми додавання, яка в свою чергу, мушу це підкреслити, показується в чималій мірі багатою в наслідки для самої таки альґебричної аналізи. Бо ж скомбінуймо її, напр., з Пітагоровою теоремою:

$$(\sin\alpha \cos\beta \pm \cos\alpha \sin\beta)^2 + (\cos\alpha \cos\beta \mp \sin\alpha \sin\beta)^2 = 1$$

а зараз таки пізнаємо, що маємо тепер перед собою не що інше, а знану Лагранжеву тотожність. (Щоб це краще побачити, помножім останнє рівняння спільним знаменником, а матимемо відразу наслідки Лагранжевої теореми для теорії чисел).

Також і в інших випадках елементарні гоніометричні формули можуть просто прислужитись альґебричній аналізі. Обчислім

$\sin 15^0$ або $\cos 15^0$ раз як $\sin(45^0 - 30^0)$ або як $\frac{1}{\sqrt{2}}(\sin 60^0 - \sin 30^0)$

чи $\frac{1}{\sqrt{2}}(\sin 60^0 + \sin 30^0)$ та порівняймо їх з вислідами, які одержимо, обчислюючи $\sin 15^0$ як $\sqrt{\frac{1 - \cos 30^0}{2}}$, або $\cos 15^0$ як

$$\sqrt{\frac{1 + \cos 30^0}{2}}.$$

Висліди, з першого погляду неоднакові, зараз таки пізнаємо як одні і ті ж самі, перетворюючи відповідно одержані ірраціональності. Це інтересний зв'язок гоніометрії з теорією ірраціональностей.

Хочу обмежитись до цих прикладів, щоб статті, яка має бути тільки методичною, не перевантажувати непотрібно знаними зрештою теоріями. З них я вибрав деякі з мало використаних, а то й зовсім не використаних. Підручники і задачники — зрештою, навіть, зовсім непогані — чомусь то обходять ці питання так, наче б вони зовсім не існували. Це спонукує мене порушити цю справу на сторінках методичного періодика. Було б честю для мене, якби стаття викликала хоч малу дискусію, чи який інакший відгомін.

МИХАЙЛО БАЗНИК

ВИБІР ЗВАННЯ

1. Школа і вибір звання

У тісному зв'язку з великим розвитком господарського життя на Заході — зродилась там ідея поради у виборі звання. Нечисленні ще тоді філянтропи піклувались нею, приватна ініціятива її спомагала й пропаґувала, а несумлінні одиниці зачали використовувати для своїх цілей. Одначе велика ідея щасливо перетривала найважчі часи в своєму розвиткові, покликуючи до життя свій виконний орган: фахову порадню для правильного вибору звання.

Діставши правну основу й законну охорону, набрала порада вибору звання загального значення. Сьогодні пишається вона своєю величчю, щаслива, що станула необхідною установою для модерної людини й сучасного господарського життя.

Бо й справді нею пильно цікавиться той, що безрадний супроти сильно зрізничкованого життя, звань і багатогранно розвинених господарських ділянок, які в своєму процесі все далі розвиваються, той — хто не визнається в різнородності вимог поодиноких звань, і той, що веде завзятущу конкуренційну боротьбу, або стоїть супроти труднощів об'єктивної оцінки своїх особистих прикмет. І не лише вони. Порадою вибору звання інтересується сьогодні модерний вчитель-виховник, сучасна школа, дбайливий батько, народний провідник, політик, економіст, кожна професійна організація, словом — всі. То ж і не диво, що порада для вибору звання стала тепер на Заході чи не найважливішою установою для загального вжитку, головно для молоді, яка стоїть віч-на-віч перед рішенням правильного вибору фаху.

Сам професійний дорадник, душа званевої порадні, ледве повністю сповнив би своє важке й дуже відповідальне завдання. Тому ж порадню вибору звання тісно пов'язано зі школою, головно народною. Західно-европейському вчителеві припало дуже почесне й відповідальне завдання: перебрати в свої руки званеве виховання і навчання та підготову шкільної молоді до правильного вибору звання. Це тимбільше почесне завдання, бож без співпраці вчителя і школи правильна порада вибору звання трохи утруднена, а цієї праці в школі ніхто інший виконати не може.

З причини введення по школах підготови до вибору звання не поширився там круг її діяння, тільки поглибився. Виховання шкільної молоді до правильного вибору звання не стало для школи новим тягарем, бо вона ж все одно виховує. Нове тільки те, що деяку частину загального виховання призначено на доцільну й систематичну обсервацію виховання, на званеве освідомлення й підготову до правильного вибору звання. Ця нова вимога до школи їй не пошкодила, а навпаки, заокруглила її виховну діяльність, поглиблюючи вагу і значення школи та більше достосовуючи її до дійсного й живого життя.

Перед школою Заходу розкрилося нове поле праці для добра її вихованців і суспільности. І правильно. Школа мусить підготовляти до життя, тому не може бути байдужою для неї справа найближчої майбутности її вихованців. Модерна школа не може допустити до того, щоб її молодь наосліп шукала місця в соціяльному муравлищі життя та з різних причин рідко попадала на властиве їй місце. Це було б великою невідповідальністю супроти молоді, яка має повне право домагатися пізнання й означення її здібнощів, вказання засобів та шляхів, якими слід їй пуститися в життя. Яка велика шкода для загалу повстала б з того, якщо б найздібніші одиниці залишити при виборі звання сліпому випадкові. Вони, не потрапивши на своє місце в житті, здебільша змарнувалися б, пропадаючи для суспільности. Не менша шкода була б і тоді, коли малоздібні або й нездібні попали б на невластиві їм місця і з тієї причини не могли б відповісти вимогам, які ставить до них невідповідно підібране звання. Коли ж школа займається дослідом уздібнення свого вихованця ввесь час шкільного навчання, то ці дослідження

здебільша й систематизує в найвищій клясі народної і середньої школи, саме в моменті, коли справа вибору звання стала на ввесь ріст перед вихованцем. Тоді вона здвоює дбайливість над вихованцем, доцільніше його обсервує, а з закінченням школи, випускаючи його у нове життя, вкаже званеву порадню й заведе до неї.

Оці рядки та дальший цикль статтей мають на меті поінформувати про існування поради вибору звання, про працю школи і вчителя та професійного дорадника над правильним вибором звання, перещепити ідею порадництва на український ґрунт, заінтересувати нею вчительство, дати йому змогу підготовитись* до сповнення нового обов'язку, який воно добровільно візьме на себе, наслідуючи добрий приклад своїх товаришів праці з Заходу. За відсутністю на наших землях більшої кількости порадень для вибору звання — завдання українського вчителя значно пошириться. Хоч порада вибору звання в нормальних умовах до вчителя не належить, то у нас він мусітиме частинно сповняти пораду на власну руку, змагаючи водночас до прискорення організації порадень щонайменше по наших більших містах. Якщо вчительство само перейматиметься цією справою, пропаґуватиме її у своїй фаховій пресі, заінтересує нею власну суспільність, її провід та зокрема господарські круги, то прискорить момент організації фахових порадень для вибору звання.

Хоч ці рядки звертаються головно до вчителя, то вони не забувають і про батьків, опікунів, старшу молодь обох статей, господарські чинники та взагалі всіх тих, які стоять в якомунебудь позитивному відношенні до молоді. Дальші статті будуть одних освідомляти, другим пригадувати великий обов'язок супроти рідних дітей, а третім заявлять, що, хоч порада вибору звання орієнтується на господарське життя і має визначені соціяльно-господарські цілі, то її повністю можна осягнути тільки з допомогою пляномірно, доцільно й систематично веденої педагогічно-психологічної обсервації вихованця в школі — обсервації, без якої і фахова порадня не виконає повністю свого, зрештою дуже важного й відповідального, завдання.

2. Проблема вибору звання

Звання — фах — професія не належали до тих питань, якими займалась людина з самого зарання. На те складались різні причини. Поперше — звання і приналежна до цього праця не були предметом роздумування людини так довго, доки їх порядкували звичай і традиція, як довго праця давала їм достатній заробіток і прожиток. Подруге — звання й виконувана в ньому праця не були гідною уваги справою для суспільности, як довго людина виконувала роботу у себе і для себе, в релятивній самовистарчальності та господарській незалежності від товаришів звання; як довго не витворилися в господарському житті суперечності й ворогування, не виступило як окрема проблема звання і виконувана при цьому

* На властивому місці подамо список найважнішої літератури предмету.

праця в свідомості людини і суспільности. Сталося це щойно тоді, як в господарському житті настала повна переміна, до якої не могла пристосуватися так легко і окрема людина, і ціла суспільність. Недостача скорої орієнтації та негайного достосування окремої людини й суспільности до нововитворених умов життя — мусіла призвести до потрясення укладу господарського життя, витворюючи проблему праці і звання.

Поява машини і переміна дотеперішнього варстату праці у фабрику — ще більше змінює уклад господарського життя. Робітник-творець, який виконував досі роботу самостійно, перетворюючи сировину у викінчений виріб, перестав бути самостійним творцем, а зачав сповняти у фабриці тільки дрібну частину досі виконуваної праці. Відтепер затрачує він самостійну творчість і виробництво, а стає складовою частиною фабричної спільноти.

Машина розложила процес праці на велике число дрібних частинок. Що більше роздроблювалась праця, то довше людина виконувала тільки маленьку її частину, повторюючи сотні й тисячі разів денно один і той самий рух, то менше була задоволена, тимбільш автоматизувалася, затрачуючи всякий внутрішній зв'язок із виконуваною працею. Праця ставала позаособовою. Людина виконувала її лише для заробітку і прожитку. Задовілля вона не давала. А що менше людина була задоволена роботою, то частіше насувалося їй питання: чи не могла б найти його більше в іншій роботі, в іншому званні.

Фабрикант дбав про те, щоб робітник працював кількісно якнайбільше і якісно якнайкраще, бо існування його підприємства залежало від кількости і якости витворених фабрикатів. Він, застановляючись над раціональним вихіснуванням робочої сили робітника, міркував так: тому що робітник постійно виконує тільки одну якусь частину праці, найкраще виконуватиме якраз ту, яку постійно виконує. В тісному звя'зку з такою тезою виринули в нього інші питання: 1) чи кожна людина може однаково добре виконувати одну і ту саму працю і 2) як можна пізнати, що даний робітник найкраще надається до виконування саме даної роботи.

Так витворилась потрійна спроба теоретичної розв'язки проблеми звання: одна з боку праці, друга — людини, третя — з загальногосподарських потреб, а саме розв'язки правильного розподілу робочої сили в рамках цілого процесу продукції.

Соціолог Тайльор поставив собі теоретичне завдання: побільшити кількість витворів праці та піднести рентовність підприємства по змозі до найвищого рівня. Це думав він осягнути з допомогою більшого ніж досі зрізничкування і поділу процесу праці та цілковитого змеханізування людини. Роздумуючи над тією проблемою, переконався Тайльор, що саме зрізничкування і поділ процесу праці не розв'яже справи, якщо не натрапиться на такі високі здібності людини, які дали б їй змогу виконувати дану працю так докладно, як це робить машина. Він, далі, перевірив, що різні чинності, які виступають у даному процесі творення, ставлять до психологічного боку людини різні вимоги; що людина, виконуючи якусь

працю, зуживає лише частину свого „я", а решта її особовости не бере участи в процесі творення; що корисність людини залежить також і від кількости часу, потрібного на її вишкіл.

Але Тайльор, мабуть, не добачував психологічних моментів цієї проблеми. Їх завважив щойно психолог. Він поставив питання: як можна застосувати психологію людини до раціоналізації господарського життя. В зв'язку з цим інші соціологи зайнялися цією проблемою, намагаючись прослідити, чи у фізичній праці виступають такі психічні чинності, які дають одній людині змогу виконувати якусь працю взагалі, а другій ні, або: щоб одна людина виконувала її краще, а друга гірше. Один з них досліджував, чи справді вимагана праця з одного, — а до диспозиції поставлена людина — з другого боку, можуть бути такі різні, що аж треба б підшукувати для людини відповідну працю, а для даної праці здатну людину, добираючи таким чином двобічно. По якомусь часі вдалось йому не тільки позитивно вирішити всі ці питання, але наівть виробити методи пізнавання придатности людини.

Цими методами почали користуватися підприємці ЗДПА. Вони, вибираючи тільки найліпший людський матеріял, однобічно використовували досліди над здатністю людини та визискували її здібності і силу праці. В цьому саме й крилася небезпека використовування самої ідеї, бо таке використовування лодської здібности немає здорового соціяльно-етичного підкладу, тобто одного з найважніших чинників господарського життя. Щойно згодом деякі соціологи виступили проти цих грабіжницьких метод. Вони ввели соціяльно-етичний підклад, нормуючи таким чином раціональне вживання людської сили.

До першої світової війни мало користали з дослідів, проведених над здатністю людини. Щойно світова війна видвигнула справу раціонального використання здібности людини, використовуючи її для спеціяльних родів зброї, окремих воєнних завдань, вибраних функцій у багатогранній і спеціяльній праці, яка мусіла бути достосована до окремих воєнних цілей, спрямованих у цілому на позитивний для себе вислід війни.

Повоєнна доба поставила справу поради вибору звання на чільне місце господарського життя. Ця справа звернула на себе виняткову увагу, розбудила заінтересування широких кіл. Досліджування придатности людини з одного боку і досліджування психології звань із другого боку набирало великого розгону. Думка Тайльора, що різні звання ставлять до людини різні вимоги, і що кожна людина психічно різно уконституована, а психологічний тип праці є сталий та що його годі змінити під зовнішнім впливом — увійшла в основу науки про звання.

Досліди над здатністю людини пішли по лінії неґативного добору звання, ставлячи собі завдання не допустити людину до такого звання, до якого вона не надається. Але життєва практика доказала, що сам неґативний добір не вистачає. Іде про позитивний. Він має вказати звання, якому людина з уваги на свої здібноці повинна посвятитися.

Завершуючи і використовуючи практично наукові досліди, пороблені над здатністю людини і над пізнанням званевих вимог, покликано до життя окрему установу, фахову порадню для вибору звання з професійним дорадником на чолі. Він дає пораду вибору звання, спираючись на досліджуванні замилування, нахилів і здібноців людини з одного, і на вимогах, які ставить звання до людини, з другого боку. Помагають дорадникові в тому учитель, шкільний лікар і фаховий психолог.

ЛЕВ ШАНКОВСЬКИЙ

ПРОФЕСІЙНЕ ШКІЛЬНИЦТВО В НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

„Sehnsucht ins Ferne,
Künftige zu beschwichtigen,
Beschäftige dich
Hier und heut im Tüchtigen".
Goethe

Одне з головних питань господарської педагогіки — це р а ц і о н а л ь н а о р г а н і з а ц і я професійного шкільництва. Вона мусить відповідати наявним потребам народного господарства і брати під увагу можливу динаміку його розвитку Тільки оці потреби й перспективи повинні рішати про кількість окремих професійних шкіл, їх розміщення в терені, про програму й методи навчання, кваліфікації вчителів та про вивінування в навчальні засоби, варстати, робітні й підручники. І навпаки, кількість професійних шкіл, їх рід і вартість впливатиме на розвиток окремих ділянок народного господарства.

В нашій дійсності має все це своє особливе значення. Зразкових торговельних і промислових підприємств, що могли б наладнати у себе добрий практичний вишкіл молоді, у нас ще майже немає. Наша професійна школа мусітиме ще довгий час заступати „термінування" у майстра чи практику в крамниці. Вона у нас майже виключно виконує завдання підготови широких кадрів майбутніх фахівців торгівлі, ремесла й промисловости — і це ставить особливі вимоги щодо її організації. Але сучасні умовини є цього роду, що українська професійна школа покликана відіграти величезну ролю також і в розвитку нашого народного господарства. Вона повинна не тільки постачати фахівців для його потреб, але й підносити значення торгівлі й ремесла в очах суспільности, розвивати розуміння їх ваги й вартости для нашого національного розвитку, давати ідейну ініціятиву для щораз кращих організаційних починів в ділянці народного господарства. Отже від відповідної організації нашого професійного шкільництва залежатиме не тільки раціональна організація праці в школі, але й остаточне наладнання нашого господарського апарату і його розвиток.

Цілком природно, що кожний педагог-професіоналіст мусить орієнтуватись у структурі рідного народного господарства й можливостях його розвитку, якщо хоче виконати покладені на нього завдання й виховати повноцінного фахівця-громадянина. Приготовляючи молодь до виконування якоїсь господарської професії, він не може замкнутись виключно в її межах Ізольованих професій немає, їхня сума і зв'язки, що між окремими професіями існують, складаються саме на поняття народного господарства. Педагог-професіоналіст, що зображуватиме тільки техніку своєї професії, а не виявить одночасно економічних і соціяльних зв'язків, які існують між окремими професіями, шкодитиме не тільки загальнопедагогічній меті — вихованню повноцінної л ю д и н и, але й цілям своєї вузької спеціяльности, для потреб якої підготовляє доручену собі молодь. Завданням професійної школи не є вишкіл тяглової робочої сили, якихось змеханізованих роботів чи взагалі додатків до машин для потреб якоїсь „вузької" професії, але підвищення цінности майбутніх працівників як елементу матеріяльних виробничих сил рідного суспільства. Насамперед мова йде про збільшення цінности працівника як продуцента. Це низка окремих завдань, що їх повинна виконати професійна школа, і які випливають з навчальної програми школи. Але завдання школи полягає також у збільшенні цінности працівника як консумента, цебто в раціоналізації його споживчих функцій. Школа мусить навчити майбутнього працівника задовольняти з найменшою витратою праці вимоги особистого чи родинного життя. Від цього, чи працівник буде раціонально вдягатися, живитися, мешкати тощо, буде в немалій мірі залежати продуктивність його праці у підприємстві. Нарешті кожного майбутнього працівника школа може розглядати як об'єкт і суб'єкт майбутньої господарської організації. Перед українським педагогом-професіоналістом, більше як перед якимнебудь іншим, стоїть почесне завдання: виховати не об'єктів майбутньої господарської організації, цебто рядових виконавців дорученої собі роботи, але й с у б ' є к т і в, цебто ініціяторів і організаторів нових варстатів праці в різних ділянках народного господарства. Можливості нашого господарського та суспільного будівництва є такі неосяжні, розміри потреби кваліфікованої робочої сили такі великі, що ми мусимо вважати підвищення цінности працівника як суб'єкта майбутньої господарської організації, як о р г а н і з а т о р а нашого господарського життя за основне завдання української господарської педагогіки.

Український народ відстав у своєму господарському розвитку від західноевропейських народів. У нас і далі панівна епоха вишневих садків і супокійної хуторянщини. Як і перед сотнею літ, український народ у переважній більшості (в Галичині 89%) живе й сьогодні із сільського господарства. Місто й міські заняття для українця — чужі, вони йому — не любі. Тільки в останніх часах можна завважити перелім у духовості українця і зрив у напрямі опанування міських звань. Українець хоче створити свій ремісничий і купецький стан, що був і є підвалиною матеріяльної культури.

А втім українське село вже не в силі прокормити всіх своїх мешканців, землі вже не вистачає, щоб для всіх синів і дочок села потворити самовистачальні господарства. Дальшому поділові ґрунтів треба поставити край, бо це доведе до крайного зубожіння і руїни нашого сільського господарства. Надмір сільського населення мусить перейти до міста, в якому є багато вільних занять, що можуть бути підставою прожитку, і то прожитку кращого, як на селі. Переселення надміру сільського населення до міста — це вповні закономірне явище і йому годі протиставитися. Йде тільки про те, щоб це переселення відбувалося пляново й систематично, щоб ним кермувати і його в потрібному напрямі спрямовувати. Йде про те, щоб цей надмір сільського населення, який переходить до міста, не збільшував собою рядів пасивного некваліфікованого робітництва, що важко бореться за підстави свого прожитку, але, щоб цей надмір через відповідний вишкіл ставав повновартим, кваліфікованим працівником, здібним запевнити собі й своїй рідні кращі умовини прожитку, як це було досі. Велику ролю в досягненні тієї мети можуть і повинні відіграти українські професійні школи, якщо у тих школах і на курсах зуміємо вишколити потрібну кількість фахівців для зростальних потреб торгівлі й промисловости. Виконати це завдання потрапимо щойно тоді, коли докладно будемо орієнтуватись у структурі й динаміці нашого народного господарства й до них пристосуємо організацію нашого професійного шкільництва.

У нашій теперішній дійсності на перший плян висувається українське п р о м и с л о в е шкільництво. Воно вишколює в школах різного типу майбутніх працівників ремесла й промисловости. Статичні й динамічні потреби нашого народного господарства висувають в першій черзі завдання вишколу молодих кадрів саме для цих ділянок.

Ремесло, впродовж своєї багатовікової історії, переживало вже часи розцвіту й занепаду. В давніх століттях ремісничий стан не тільки побільшував народне майно — шляхом постійного збагачування свого довкілля, але й був теж тією верствою, що мала поважне значення в цілому житті національної спільноти. Та стихійний ріст промисловости підкосив господарську силу ремесла. У зв'язку з розвитком техніки й машини видавалось, що ремісник не видержить уже конкуренції, та що ремесло вже віджило своє і буде поволі завмирати. Заможні колись майстри в конкуренційній боротьбі із зростальною на силі промисловістю — почали убожіти; мало хто з молоді йшов на науку до ремесла, яке, здавалось, перестане взагалі існувати. Та проте життя виказало що інше. Свою вартість виявило ремесло в часі війни й у часі кризи. В полі, за бойовою лінією, тільки ремісник міг направити цілий ряд пошкоджень, чи доповнити недостатки. Фабрики в часі війни стояли інколи безчинно: робітників покликали до війська, й не було кому обслужити фабрики. Інші фабрики працювали тільки для заспокоєння військових потреб. А в ремеслі інакше. Якщо й навіть сам майстер пішов до війська, то не ставали ремісничі варстати. Їх вели жінки майстрів — з допомогою малолітніх учнів. Отже війна показала,

що кожний, навіть найменший, варстат — це вартісна господарська клітина з непересічним значенням для оборонности краю. Криза тільки потвердила життєвість ремісничого стану. Тоді, як валились великі й сильні фабрики, на полі бою залишився, затиснувши зуби, ремісник. Він терпів і ждав кращих часів, і вони до нього прийшли. Сьогодні вже ніхто не сумнівається, що ремесло може вдержатися поруч із фабриками, що воно зможе з ними успішно конкурувати. Сьогодні знудились людям сірі, однакові, безбарвні витвори машин. Сьогодні знову існує туга за оригінальністю, що відображувала б думку індивідуального творця-ремісника й бажання індивідуального замовника. І тому вироби ремісника втішаються сьогодні збільшеним попитом, хоч і дорожче приходиться нераз за них заплатити. І знову відроджується зрозуміння для ремісників як індивідуальних творців-мистців, і знову ставиться до них високі вимоги, зокрема до їх професійної освіти. Отже живемо в добі відродження ремісничого стану, що, як в давніх століттях, має усі дані на те, щоб стати провідною верствою серед нашого новітнього міщанства.

Поруч завдань, що їх має ремесло в цілому світі, — в нас, українців, має воно ще деякі окремі. Відсутність великих капіталів унеможливлює нам створити сильну промисловість. Тим сильнішу увагу мусимо звернути на ремесло, яке не вимагає тих капіталів, що промисловість. Зрештою, ремесло це відбудова промисловости. Не може бути сильної промисловости в країні, в якій немає власного сильного ремесла. І як зі знанням, енергією та вірою приступимо до творення нових ремісничих варстатів, то певно зможемо їх незабаром уже перемінювати на більші підприємства. Отже можливість розбудови українського ремесла під теперішні часи приходить впору. Треба тільки зрозуміти вимогу хвилини й піти їй назустріч. Треба, щоб уже існуючі майстри приймали щораз то нових учнів, дбайливо їх вишколювали практично й посилали до званево-обов'язкових шкіл на доповняльну теоретичну науку. Треба нам організувати щораз нові ремісничі школи та дбати про якнайкращий вишкіл у кожній школі. Треба, щоб наше громадянство виявляло належне зрозуміння для значення ремесла й пошану для тих ініціятивних одиниць, що до ремесла вступають. Треба тим одиницям запевнити всебічну матеріяльну й моральну допомогу; цей вклад громадянства буде продуктивний і повернеться багато разів. При такому поставленні справи зуміємо незабаром створити український інтеліґентний ремісничий стан, що зможе знову зайняти оте відповідальне місце, яке займав колись, коли був творчою верствою в народі й основою його матеріяльної культури. Жидівський елемент мав досі на наших землях перевагу в ремеслі. В хвилині, коли він уступає з наших міст і містечок, було б каригідним не вміти зайняти його місця. Це відбилося б на всій нашій будуччині. Розвиток ремісничих і технічних шкіл на наших землях, зрозуміння нашим громадянством ваги й вартости ремісничих шкіл, що проявляється зростом фреквенції у цього роду школах (напр., фреквенція в хлоп'ячих ремісничих школах збільшилась у порівнянні з минулим шкільним роком на 143.2%, жіночих ремісничих шкіл

навіть на 174.4%, коли торговельних шкіл тільки на 83.6%), щораз краще наладнування моральної та матеріяльної опіки над молоддю українських ремісничих шкіл, каже нам вірити в близьку віднову українського ремесла на наших землях. Зрештою, треба ще додати, що організація нашого ремісничого шкільництва ще не завершилась остаточно; кількість, мережа, рід і вартість наших ремісничих і промислових шкіл не відповідають вповні потребам нашого господарського життя. Перед нами ще величезні можливості розбудови професійного шкільництва, і в поземому й у доземому напрямах.

В цьому місці хочемо розглянути ці можливості для Галицької области. Ситуація в ремеслі на терені цієї области не представляється для нас весело. На яких 53.000 ремісничих варстатів, що існували в Галичині перед війною, в руках українців було не більше, як 4.500 варстатів, в цьому тільки 1.500 варстатів було охоплених цеховою організацією. Але й ці варстати щодо розмірів були дуже малі, дрібного чи пак карловатого типу. У переважній кількості випадків майстер працював сам, без ніякого помічника. Про це свідчать найкраще такі цифри: в 1931 році припадав 1 челядник на 3 врастати, в 1934 році 1 челядник уже припадав на 7 варстатів. Подібне відношення було теж і з ремісничими учнями. У тому ж часі припадав 1 учень на 2,5 варстатів у 1931 році, а на 3,8 варстатів в 1934 році. Кволість українського ремісничого стану виступить з повною явністю, коли порівняємо стан ремесла в нашій области зі станом в інших областях і країнах.В нашій области припадає, напр., 1 кравець на 500 душ населення, 1 столяр на 700, 1 різник на 1.000, 1 коваль і 1 слюсар на 2.000, 1 пекар на 3.000 населення. Цифри цього самого відношення у Варшаві такі: 100, 500, 500, 1.000, 1.000, 1.000. — В загальному 1 ремісничий варстат у нас припадає на 85 мешканців, у Варшаві на 35. А втім, в колишній Польщі тільки 2% населення виконувало якенебудь ремесло. В тому самому часі в Швайцарії ремеслом занималось 20% населення, в Угорщині 17%, Італії 12%, Франції 10%, Німеччині 6%, а в маленькій Естонії 4% населення. В нашій области українські ремісники це тільки 1.5% українського населення в Галичині. Якщо б ми приняли для українського ремісничого стану таке відношення, яке існувало в Естонії, то українських ремісників повинно бути щонайменше 125—130.000. Оці цифри підкреслюють настирливо величезні можливості, що існують у ділянці фахової підготови нових кадрів для українського ремесла в Галичині.

Немає сумніву, що оцю понад стотисячну армію українських ремісників не можна вишколити тільки в професійних школах. Велика частина майбутніх українських ремісників буде „термінувати" в різних варстатах, в яких добуватиме практичний ремісничий вишкіл, коли теоретичну професійну освіту прийдеться їм добувати в промислових званево-обов'язкових школах. В зв'язку з цим годі не сказати про деяке занедбання у нас справ званевообов'язкової промислової освіти. Не зважаючи на виразні розпорядки влади, ми ще замало сил витрачаємо на організацію шкіл цього типу. Як наслідок маємо деякий недорозвиток цієї важливої

ділянки промислового шкільництва, що його в найближчому часі мусимо усунути. Коли перед війною в області Галичина існували 63 прилюдні й 9 приватних званево-обов'язкових промислових шкіл з 2057 українськими учнями, тепер у тій ділянці маємо тільки 12 шкіл з 967 учнями. Немає найменшого сумніву, що українське зорганізоване громадянство повинно присвятити більше уваги цій ділянці промислового шкільництва й допомогти німецькій шкільній владі зорганізувати званево-обов'язкові промислові школи в усіх містах і містечках нашої области. Нам треба найменше 50—60 шкіл того типу, в яких моглоб учитися 15.000—20.000 майбутніх українських ремісників. Треба в цьому місці підкреслити, що німецька влада всі ці заходи всебічно підтримує, між іншим організуванням зразкових вишкільних варстатів для нашої молоді в різних місцевинах. Такі вишкільні варстати зорганізувала між іншими залізниця „Схід" в Стрию, Станиславові, у Львові й у інших місцевинах, такі варстати зорганізувало місто Львів для потреб міських заведень у Львові, такі варстати плянується відкрити в усіх більших місцевинах нашої области.

Переходимо тепер до з'ясування потреб професійного вишколу в окремих групах ремесла й промисловости. Будівельна група ремесел обіймає такі ремесла: мулярство, каменярство, різьбарство, сницарство, тинкарство, кімнатне малярство, лякувальництво, склярство, кахлярство, гончарство, брукарство й декарство. В деякій мірі сюди треба зарахувати також сажотрусів, колодязників (студнярів) та столярів. В цій групі нараховувалось перед війною коло 2600 варстатів, в тому було коло 15% українських і 35% жидівських. Мінімальний річний приріст треба рахувати на щонайменше 130 варстатів, а якщо візьмемо під увагу воєнні знищення й можливості розбудови будівництва по війні, то й значно більше. Учнів українців було в тій групі перед війною тільки 50, так що можливості й потреби вишколу в тій ділянці величезні.

Покищо для потреб будівельної групи ремесел вишколюють нашу молодь такі школи:

1. Будівельна реміснича школа в Станиславові (має відділи мулярсько-залізобетонний і столярський).

2. Будівельний (столярський) відділ рем. школи в Коломиї.

3. Будівельний відділ технічної школи у Львові (дворічна школа фахового типу).

4. Нововідкритий будівельний відділ філії технічної школи в Коломиї (теж дворічна школа фахового типу).

5. Залізничо-технічний відділ технічної школи у Львові. Це дворічна школа фахового типу, що вишколює для потреб залізничного будівництва.

6. Мірничий відділ технічної школи у Львові. Є це теж дворічна школа фахового типу, що вишколює мірників.

До деякої міри можна зарахувати до шкіл, що вишколюють для потреб будівництва, також відділи внутрішньої архітектури, що існують при мистецько-промисловій школі у Львові й при нововідкритій філії технічної школи в Коломиї. Обі ці школи є фахові.

Зі шкіл в інших областях можна тут зачислити комунікаційний (дорожно-мостовий) відділ технічної фахової школи в Холмі (3-річний).

В системі будівельного шкільництва ремісничі школи відіграватимуть розмірно невелику ролю. Характер знань і умінь майбутніх ремісників будівельних ремесел є того роду, що без більшої щколи можна їх набути дорогою практичного вишколу й доповнити в званево-обов'язкових школах будівельного промислу. Якщо беремо під увагу розбудову ремісничого шкільництва для потреб будівельного промислу, слід застановитися над можливостями тільки теоретичного вишколу взимку й практичного влітку. В цей спосіб є зорганізована будівельна реміснича школа у Варшаві, яка підлягає Головній Групі Промислового Господарства.

Куди важнішими в системі будівельного шкільництва є технічно-будівельні фахові школи, цебто школи вищого типу. Вони вишколюють будівельних техніків, конструкторів і рисувальників-креслярів, що можна їх зайняти в державних будівельних урядах, інженерських бюрах та будівельних підприємствах. До існуючих вже будівельних відділів при технічних шоклах у Львові та в Коломиї повинні дійти ще відділи: шляхово-будівельний, гідромеліораційний та залізобетонний, які слід би організувати при існуючих технічних школах. Ідеалом було б, якщо б усі ці будівельні відділи відокремити в окрему технічно-будівельну фахову школу, що мала б такі відділи: мірничий, залізнично-технічний, шляхово-будівельний (дороговий), наземного будівництва, гідромеліораційний, внутрішньої архітектури, залізобетонний, мостового будівництва й будівельного креслярства.

Незвичайно важлива справа — допущення дівчат до будівельно-технічних студій. Це вже частинно зреалізувала філія технічної школи в Коломиї, що допускає дівчат до навчання на відділі внутрішньої архітектури будівельної фахової школи. У Варшаві існує фахова школа, що вишколює рисувальниць-креслярок для потреб будівельного промислу. Дівчата можуть успішно виконувати деякі функції в будівельних урядах, інженерських бюрах та на підприємствах.

Крім цього незвичайно важливий для майбутнього розвитку будівельного промислу є доповняльний вишкіл на курсах людей, що вже в будівельній промисловості працюють. Треба, щоб існуючі будівельні школи обдумали організацію короткореченцевих курсів, на яких вишколено б ремісників у потрібних практичних напрямах. В будівельній групі можна, напр., організувати курси брукарські, бетонярські, залізобетонні, мулярські тощо Зокрема йде про організацію курсів для кандидатів до челядничого й майстерського іспиту. У нас спеціяльно склались обставини так, що є багато людей, які вже довший час в даному ремеслі працюють, трохи практично вишколені, а проте ніяких прав виконувати своє звання не мають. Обов'язок існуючих ремісничих шкіл прийти цим людям з допомогою й уможливити їм набути потрібні права дорогою вишколу на спеціяльних курсах.

Д е р е в н а (деревообробна) група ремесел обіймає такі ремесла: бондарство, теслярство, колісництво, кошикарство, позолотництво, різьбу в дереві, столярство й токарство. В цій ділянці працювало в Галичині перед війною коло 4000 варстатів, в тому було коло 13% українських і 27% жидівських. Багато варстатів тієї групи входило вже в обсяг народного мистецтва.

Деревообробна промисловість має за сировину різні ґатунки деревинних порід, а через те слід насамперед ознайомитися з лісовими фондами. В Галичині лісова площа займає коло 1400 тис. га, природний річний приріст понад 5 міліонів м. куб., продукція деревна понад 4 міліони. Отже бачимо, що ця ділянка промисловости має всі передумови розвитку. Вона теж творила поважну позицію в народному господарстві зі своїми понад 300 закладами й 15.000 робітництва (в Станиславівщині половина всього робітництва). На жаль, механічна обробка дерева розвинулась у нас цілком однобічно. У нас переважають лісопильні фабрики, на яких виробляються головно дошки, бруси, злежні тощо. Форнірне, диктове й меблькове виробництво поширені в нас ще дуже мало.

Для потреб д е р е в н о ї групи ремесел вишколюють покищо нашу молодь тільки трирічні ремісничі школи чи відділи ремісничих шкіл. Ці школи існують у таких місцевинах:

1. Бережани — трирічна деревно-промислова школа.
2. Золочів — столярський і теслярський відділи рем. школи.
3. Камінка Струмилова — столярський відділ ремісничої школи.
4. Коломия — трирічна деревно-промислова школа.
5. Косів — мистецько-промислова школа гуцульського промислу.
6. Сокаль — столярський і стельмаський відділи ремісничої школи.
7. Станиславів — столярський відділ будівельної рем. школи.
8. Чортків — столярський відділ ремісничої школи.
9. Яворів — мистецько-промислова деревна школа з відділами різьбарським, меблярським, токарським, текстильним і забавкарським.
10. Рава Руська — трирічна столярська реміснича школа.
11. Холм — столярсько-теслярський відділ ремісничої школи в Холмі.
12. Сянік — трирічна столярська школа.

Треба ще згадати, що деревообробні відділи існуватимуть в нововідкритих рем. школах в Бучачі, Городенці, Калуші, Товмачі (стельмаський відділ), Самборі, Старому Самборі (столярсько-різьбарський) та в Криниці (різьбарський). Слід ще відмітити, що перед війною існували стельмасько-колісницькі школи в Камінці Струмиловій і в Грималові, школа виробництва музичних інструментів в Камінці Струмиловій. Повища мережа менше-більше відповідала б покищо нашим потребам в Галичині, одначе вона зовсім не вистачає в Люблинській і Краківській областях. Крім того треба подбати про організацію таких відділів, яких покищо в нас немає, як напр., від-

діли кошикарські, виробництва музичних інструментів, бондарські тощо. Треба також, щоб на відповідних курсах нерешколювались і підвищували свої кваліфікації ремісники, що вже в деревообробній промисловості працюють. Тут входять в рахубу в першу чергу курси столярські, теслярські, колісницькі, кошикарські, бондарські, позолотницькі тощо. Окремо треба згадати про курси брукарські (сортувальників дерева), яких недостачу відчувається в деревообробній промисловості.

Розвиток шкільництва для потреб деревообробної промисловости повинен піти також в напрямі створення дворічної фахової школи для деревообробної промисловости, яка вишколювала б потрібних сортувальників і техніків для тартаків. В Німеччині існують такі школи, а саме Гольцтехнікум в Розенгайм та Гольцфахшуле в Айнбек. Фахова школа цього роду повинна бути зорганізована при більшому підприємстві деревообробної промисловости, що крім цього експлуатує власні лісові терени.

М е т а л е в а (метальообробна) група ремесел обіймає такі ремесла: бляхарство, бронзівництво, ґраверство, електромонтерство, інсталяторство електричне, газове й водно-каналізаційне, ювелірство й золотництво, котлярство, ковальство, мосяжництво, слюсарство, пильникарство, прецизійну механіку, автомобільне й летунське слюсарство, годинникарство, виробництво зброї й стрілива та оптичне ремесло. В цій ділянці працювало перед війною в Галичині коло 6.500 варстатів, в тому 12.5% українських та 37.5% жидівських. Метальообробна, електротехнічна й машинобудівельна промисловість в Галичині майже не існувала. Не ціла сотня метальообробних і стільки електротехнічних закладів із двома десятками тисяч робітників були в початках свого розвитку. Крім дрібних закладів, ремонтових майстерень, декількох ливарень і виробництва сільськогосподарських машин, — важніших фабрик у тій ділянці промисловости не було.

Для потреб метальообробної промисловости вишколюють нашу молодь такі школи:

А. — Ремісничі школи:

1. Львів — слюсарсько-механічний, електротехнічний і оптичний відділи;
2. Збараж — слюсарсько-механічний відділ;
3. Золочів — слюсарсько-механічний і електротехнічний відділи;
4. Дрогобич — слюсарсько-механічний і електротехн. відділи;
5. Камінка Струмилова — слюсарсько-механічний відділ;
6. Коломия — слюсарсько-механічний, бляхарський, і електротехнічний відділи;
7. Сокаль — слюсарсько-механічний і електротехнічний відділи;
8. Станиславів — слюсарсько-механічний і електротехнічний відділи;
9. Чортків — слюсарсько-механічний відділ.

В позагалицьких областях:

10. Холм — слюсарсько-механічний відділ.

Крім повищих вже існуючих відділів, у нововідкритих ремісничих школах існуватимуть відділи слюсарсько-механічні в Бучачі, Городенці, Калуші, Самборі, Старому Самборі, Тернополі, Товмачі, Ходорові; електротехнічні відділи в Самборі й Тернополі. Підготовляється організація слюсарсько-механічного відділу в Бережанах. Немає покищо зорганізованих при наших школах таких відділів: 1. граверського, 2. інсталяторського, 3. ювелірсько-золотничого, 4. годинникарського (організація відділу підготовляється), 5. відділу прецизійної механіки.

Б. Фахові школи:

1. Львів — технічна школа, відділи машинобудівельний, електротехнічний, частинно також залізнично-технічний.

2. Дрогобич — філія технічної школи, машинобудівельний відділ.

3. Холм — технічна школа, машинобудівельний і електротехнічний відділи.

Розвиток нашого шкільництва для потреб метальообробної промисловости повинен піти в напрямі розбудови спеціяльних відділів при ремісничих школах, яких покищо ще немає (як напр., граверського, інсталяторського, ювелірсько-золотничого, годинникарського, прецизійної механіки, автомобільно-слюсарського тощо). Вагу деяких цих ділянок ілюструють нам цифри. В 1938. році кількість українців ґраверів, інсталяторів, прецизійних механіків тощо не переступила одного десятка. Українця оптика у Львові взагалі не було. В тому самому часі на 600 міст колишньої Польщі тільки 25 міст мало водотягову каналізацію. В ділянці ювелірства й золотництва ми обмежувались до бронзівництва, що мало застосування в ділянці виробництва літургічних предметів для наших церков.

Розвиток фахового шкільництва повинен піти в напрямі створення технічних шкіл у всіх більших місцевинах наших областей (Станиславів, Тернопіль і ін.) і відокремлення електротехнічних відділів технічних шкіл в окрему електротехнічну фахову школу, що мала б відділи: а) техніки сильного струму, б) телетехніки, в) радіотехніки. Абсольвенти цієї школи моглиб успішно працювати в електротехнічних фабриках, інсталяторських бюрах, електрівнях, теле- й радіотехнічних установах в характері техніків, енерґетиків, розділювачів струму, теле- й радіотехніків і рисівників-креслярів. Слід згадати, що найновіший досвід затруднення жіноцтва до праці в електротехнічних закладах і установах в Німеччині є цілком позитивний, так що електротехнічні фахові школи повинні бути школами для хлопців і дівчат.

Властиві технічні школи залишилися б властиво як машинобудівельні фахові школи, якщо б переведено відокремлення електротехнічних і будівельних відділів. Це не означає, що в школах цього типу не було б спеціялізації. Головні напрямки спеціялізації в тих школах були б: а) автомобільна, б) летунська, в) залізнична,

г) сільськогосподарського машинобудівництва, д) машинового креслярства тощо.

В ділянці організації короткореченцевих курсів для потреб метальообробної промисловости кожна реміснича й технічна школа повинна організувати курси, на яких могли б дошколюватися, перевишколюватися й набувати спеціяльні вміння особи, що вже в метальообробній промисловості працюють. Війна накладає на нас обов'язок вишколу працівників для потреб воєнної промисловости. Цих працівників можна вишколити на короткореченцевих курсах. Крім цього в цій групі є багато таких ремісників, що не мають потрібних прав. Для цих треба б організувати курси, на яких вони могли б добути право ведення підприємств. Скільки в нас, напр., є годинникарів-аматорів, спеціяльно по селах. Цих людей треба підшукати, стягнути в одну місцевину і там організувати для них курс, на якому доповнили б вони своє теоретичне й практичне знання та могли б по закінченні курсу піддатись іспитові, що надавав би їм право виконувати годинникарське звання. Крім цього наші школи повинні організувати спеціяльні курси, як курси зварювання металів, курси трасерські, бляхарські, інсталяторські, фризерські, точильницькі, свердлярські, теле-й радіотехнічні тощо.

(Далі буде).

СТЕПАН КОНРАД

ДІМ І ШКОЛА

Від Редакції: Організаційні форми співпраці школи з домом у сучасній Німеччині дещо відмінні від тих, які бували у нас до війни і які бувають і тепер. Родина в Німеччині виховує всеціло дітей до сьомого року життя. Від того часу долучується школа, а від 10. року життя ще й організація молоді „Гітлерюґенд". Обидві ці інституції надають напрям у вихованні, а батьки мають співпрацювати у наданому ними напрямі.

Родині ставиться як головні її завдання — дошкільне виховання і плекання всіх потрібних почувань, тобто здатности до людського відчування, передовсім виплекання скромности й обичайности, чемности і ввічливих форм поведінки, самоопанування, пошанівку для права і думки іншої людини, почуття меж власної свободи, ублагороднення серця, тобто відповідного такту, що дає змогу вжитися в ситуацію і психічний стан інших, далі почуття чести, особистої, родинної, жіночої та чести батьківщини і готовости вставлятися за ті чесноти, врешті плекання глибшої пошани до штуки, релігійности, побожности, любови батьківщини і готовости помагати й жертвувати себе для загального добра (див. Benze-Gräfer: Erziehungsmächte... im Grossdeutschen Reich, Липськ 1940, стр. 34 і наст.).

Конкретну форму співпраці батьків зі школою уреґулювало розпорядження Міністерства Німецької Держави з 24. X. 1934, яке ввело — на місце попередніх „батьківських рад" — шкільні громади, що складаються з усіх учителів і батьків дітей даної школи. Провідником шкільної громади є директор школи, який покликує 2—5 дорадників з-поміж батьків, а крім того Гітлерюґенд делеґує провідника молоді; всі вони разом творять управління молоді. До

його завдань належить обговорювати націоналсоціялістичне виховання і інші зв'язані з тим питання, допомагати в поліпшенні школи, зміцнювати почуття спільноти всіх тих, що беруть участь у вихованні, спільними імпрезами і полагоджувати деякі інші виховні справи. Натомість давні „вільні шкільні громади" батьків, улаштовані на ліберaлістичний лад, що проіснували з 1906—33 р., розв'язано.

У цій статті помітні малі відхилення від з'ясованого розуміння співпраці батьків і школи в сучасній Німеччині, одначе вони існують і в практиці українського шкільництва з уваги на відсутність деяких виховних інституцій, що їх ролю сповняють батьки, та з уваги на інший уклад суспільних сил і потреб в українському громадянстві.

1. Зв'язок між двома виховними середовищами

Два найважніші середовища, в яких проходить складний процес фізичного й духового розвитку людини від найперших її днів аж до часу, в якому ця людина стає вповні здібна самостійно працювати для себе й громадянства — це батьківський дім і школа. Ці дві суспільні виховні установи, що мають спільну мету виховного впливу, як теж подекуди і спільні засоби цього впливу, так із собою міцно зв'язані, що ніяк не можна їх відривати від себе і взаємно виеліменовувати. Коли хтось думає, що завдання батьківського дому — тільки виховувати діти й молодь, дбати про їх фізичний і моральний, естетичний та взагалі духовий розвиток, той помиляється так, як помиляєтья і той, хто вважає, що школа повинна обмежити свої завдання тільки до навчального процесу. Також помиляються і ті, які думають, що батьківський дім тільки паралізує виховні впливи школи, і раді б вирвати діти й молодь з оточення сім'ї та примістити їх у бурсах, інтернатах, чи в якихось інших гуртових виховних установах, де діяли б ті самі виховні впливи, що й у школі.

Життєві факти доказують наглядно, що жадні гуртові виховні установи не можуть вповні заступити батьківського дому. Правда, є випадки, коли саме життя приневолює нас до того, щоб діти виховувалися в різних виховних установах, як напр., захисти, сиротинці, бурси і т. д., одначе тоді мусимо намагатися в таких установах створити атмосферу, вповні подібну до атмосфери, яка панує в зразковому батьківському домі. Тільки атмосфера батьківського дому найбільш пригожа, щоб вщіплювати й виплекати всі ті чесноти, якими повинна відзначатися доросла людина. Творити таку атмосферу штучно — незвичайно важко, і це здебільшого не вдається. Головним чинником, що створює отаку атмосферу — це вроджена любов батьків до своїх дітей. Ця розумна, щира, нештучна любов — це найсильніше вогнище, яке наливає серця дітей і молоді теплом та таким чином робить їх податними на найрізнородніші виховні впливи, які свідомо прямують до однієї мети: виховати дитину на чесного, характерного, ідейного члена громадянства, народу й держави. А виховати треба так, щоб у майбутньому своєю активною творчістю, своєю щоденною муравлиною працею причинявся він до збільшення економічних, культурних і суспільно-політичних

надбань. Чи ж до цієї мети не прямує і школа, яка крім інших виховних чинників, має все ж таки дуже важний, якого не має батьківський дім, і без якого ніяк не можна уявити осбі виховного процесу, а саме: навчання теоретичних відомостей.

Навчання не є якоюсь окремою абстрактною ділянкою духового розвитку; воно — невідлучна частина виховного процесу. Коли хтось думає, що навчання і виховання, це дві окремі, незв'язані ділянки, дуже помиляється. Обі ці частини виховного процесу творять одно ціле, в якому навчання має неабиякий вплив на виховання. Ніхто вже сьогодні не числиться поважно з такими голосами, що краще вчити дітей вдома (т. зв. приватна наука), бо, мовляв, індивідуальне навчання, зосереджене тільки на одному учневі, приносить багато більше користи, як гуртове навчання, роздріблене між 60—70 учнів різних здібнощів та інтелектуального рівня. Одначе ці люди забувають, що тут не йде тільки про саме навчання, а головну ролю відіграє виховний процес (громадянське виховання, солідаризм, альтруїзм, підпорядкування егоїстичних нахилів вимогам і потребам суспільности), без якого саме навчання мало б меншу вартість. Адже саме навчання не в силі морально підготовити людину виконувати в майбутньому ті завдання, що їх поставить перед нею не тільки особисте життя, але й, і то передовсім, життєві вимоги нової сучасности.

Безсумнівне, що між батьківським домом і школою існує якнайміцніший зв'язок, без якого правильне й доцільне виховання дитини просто неможливе. Але ж що зробити, щоб цей зв'язок був не тільки в теорії, але щоб він існував практично в тісній співпраці цих двох головних виховних середовищ. Коли приглянутись ближче життєвим фактам то виясню̀ється, що, на жаль, досі це здебільшого тільки теорія. Насправді ж — чуємо тільки жалі й нарікання. Батьки дорікають школі, що вона не прислухується до їх голосу у виховних справах, що школа не звертається до них за порадами в різних виховних проблемах, які теж цікавлять батьків, що школа у своїх виховних діях паралізує виховний вплив батьків і ін. Школа ж знову ставить теж свої вимоги до батьків, щоб вони зацікавились ближче вихованням своїх дітей, їх дисциплінованістю, їх поведінкою в школі й поза нею, осягами дітей в науці тощо. Одні і другі мають свої арґументи, жалі одних і других інколи виправдані. Та одні і другі роблять одну велику помилку: нагадують собі зв'язок між домом і школою тільки тоді, коли йде про якісь окремі випадки недисциплінованости, поганих оцінок з того чи іншого предмету, невстигання в науці, та не вважають проблеми зв'язку дому із школою основною справою в цілому виховному процесі, що без такого зв'язку ніколи не буде систематичний і повний. Не можна зрозуміти, чому говориться про недостачу зв'язку тільки в неґативних випадках окремих учнів, а зовсім промовчується його ролю і в позитивних випадках, коли учень добре вчиться, чи добре поводиться. Виховний процес цілісний і неподільний на якісь окремі випадки чи етапи, і це повинні зрозуміти і вчителі і батьки. Що учень добре вчиться й поводиться

Державна гімназія з українською мовою навчання в Холмі
По іспиті зрілости в липні 1942

Бурса при державній гімназії з у. м. н. в Холмі. Шк. рік 1941/42

Перші абітурієнти

Державна учительська семінарія в Самборі, 1942. р.

Хлоп'яча бурса

Державна учительська семінарія в Яворові

Учительський збір з ученицями

Народна школа з українською мовою навчання в Білгораї. Шк. рік 1940/41

Державна учительська семінарія у Львові. На годині хемії. Шк. рік 1942/43

З III. Вистави Спілки Образотворчих Мистців у Львові

Дмитренко М.: „Дівчата з Заліщик“

Дядинюк В.: „Леґінь із Криворівні“

в школі, це ще не доказ, що його батьки розуміють правильно виховний процес та вміють його здійснювати. Те, що учень лінивий, не вспіває в науці, погано веде себе в школі — теж не може бути для школи мірилом такого чи іншого заінтересування його батьків вихованням дитини.

Мусимо стати на становищі, що мало батьків ясно усвідомлюють собі значення і процес виховання дітей, а тим самим вони не розуміють і значення систематично виховної співпраці дому зі школою. Тому школа повинна цією проблемою зацікавити батьків своїх учнів і поставити її в широкій площині перед очима батьків. Тут не багато поможуть всякі батьківські зібрання чи конференції, на яких учителі обмежуються тільки до завважень про ту чи іншу дитину. Зрозуміння виховних проблем не поглибить нарікання вчителів на дітей, що, мовляв, цей син — лінюх, не вчиться, а той — погано в школі поводиться, а ще інший не вміє посидіти спокійно і ін. Тільки систематичне охоплення всіх виховних проблем, тобто поставлення їх ясно перед очі батьків, ознайомлення їх з єдиним правильним виховним шляхом усвідомить батькам ті найважніші тайни виховного впливу і тим самим зв'яже їх зі школою як співвиховників. Школа мусить перетворитись у виховний університет для батьків своїх учнів, на якому ці батьки навчаться правильно виховувати свої діти, вживати найвідповідніших метод і засобів виховання. Так тільки можна уявити собі співпрацю у вихованні молодого покоління, за яких майбутнє відповідальний зарівно і батьківський дім і школа.

Від цієї розумної співпраці залежить, чи теперішні діти й молодь благословитимуть так своїх батьків, як і вчителів.

2. Виховні впливи батьківського дому

Батьківський дім, в якому дитина перебуває найдовше, бо коло 18 годин на добу (6 годин у школі), має найбільший вплив на психічний і фізичний розвиток дитини та на її виховання. Батько, мати, а далі рідня (брати й сестри) творять найпершу й наймічнішу суспільну групу, що вже своїм соціяльним укладом вщіплює в душу дитини перші елементи громадського виховання, що опісля вповні формується у школі, учнівських організаціях, у спортових установах і т. п. Саме від перших домашніх виховних впливів залежить у великій мірі, чи дана дитина розуміє дійсну суть суспільного виховання, що є першою підвалиною національного виховання. Людина, що не розуміє конечности підпорядкувати свої особисті амбіції, бажання, інтереси — інтересам і добру суспільности, не є тим самим добрим членом держави, громадянства і нації, які вимагають від своїх членів в разі потреби жертвувати для них цілого себе, всі свої бажання, інтереси, почування, аж до життя включно.

Тісно з національно-суспільним вихованням в'яжеться проблема дисциплінованости, послуху проводові та консолідації своїх зусиль і почувань, своїх бажань і щоденних завдань із суспільно-громадянськими та загальнонаціональними потребами. Батьків-

ський дім уже своїм патріярхальним улаштуванням і формою співжиття усіх членів сім'ї повинен впливати на розвиток дисциплінованости, послуху, консолідації та інших найважніших виховних чинників, що мають зробити дитину дійсно вартісним членом своєї суспільности.

Моральне виховання і пошана до релігійности — це друге завдання домашнього виховання. Занедбання цього виховання або невміння провести його має важні наслідки в дальшому житті дитини. Спершу дрібненькі, незамітні дитячі проступки, які не згоджуються з загальновідомими моральними і релігійними принципами — ведуть поступнево до щораз більших злочинів, які опісля ідуть у розріз з законами, та за які треба відпокутувати. Релігійне виховання безперечно помагає моральному вихованню.

Третім завданням батьківського дому це виховання до праці як найважнішого життєвого чинника і єдиної життєвої мети людини. Треба собі відкрито сказати, що поняття праці в нас ще не дуже ясне й усвідомлене. Факти доказують, що в нас ще багато таких людей, які вважають працю за найбільший тягар і тому намагаються вибирати таке звання, чи таку роботу, яка не вимагає великого зусилля. Інші люди хочуть на кожному кроці витягнути зі своєї праці якнайбільші матеріяльні користі. Одні і другі є суспільними шкідниками. Тільки любов до праці, практично-ідеалістичне психічне наставлення до неї, сильна воля своєю щоденною муравлиною працею творити нові матеріяльні і духові надбання для добра теперішніх і майбутніх поколінь — повинні характеризувати нову людину, що її так потребує сьогодні нова Европа. Належно вихована людина мусить розуміти, що від її щоденної праці залежить не тільки її особистий інтерес, чи інтерес її сім'ї, але в першу чергу залежить інтерес і майбутнє держави й народу. Тільки з цієї точки мусимо глядіти на працю та її преважливе значення в житті людини і громадянства.

З таким вихованням до праці в'яжеться тісно свідома відповідальність за наслідки виконаної праці. Цього почування відповідальности подекуди недостає деяким, головно молодим людям, що хочуть всю відповідальність за свої ліноші, невміння та неохоту працювати скинути тільки на інших. Для себе залишають тільки пусті, практично нічого неварті фрази, якими так часто намагаються закрити правдиву свою бездіяльність, або лихі наслідки своєї поганої роботи. У вихованні до праці грає велетеньску ролю вміння працювати, яке набувається шляхом освіти в школах різного типу і ступеня. Те, що наша шкільна молодь не дуже прикладається тепер до науки, — доказ, що вона не має виховних основ любови до праці, що вона не винесла з батьківського дому свідомости своєї відповідальности за прожитий день та за те, що в цьому дні вона зробила. Явища повторювання шкільних років, такі часті тепер у наших школах, стверджують, що наші батьки не вщепили в душі своїх дітей найпростіших елементів виховання до праці.

Ми довше затрималися на виховних впливах батьківського дому, щоб їх пригадати нашим вчителям, бо ж вони мусять вка-

зувати батькам на їх завдання, а теж впливи в тому напрямі продовжувати в школі, або коли не може цього зробити батьківський дім, виховувати під національно-суспільним і морально-релігійним оглядом та класти міцні підвалини сильного, непорушного характеру наших молодих поколінь.

У першу чергу повинно зацікавити кожного вчителя питання: чи батьківський дім защепив у душах молоді, що віддана цьому вчителеві під опіку, ті найважніші виховні чинники, про які ми говорили, та в якому ступені?

Відповідь на ці питання дасть вчителеві щоденна його обсервація учнів в часі науки, перерви і поза школою на прилюдних місцях. У випадках, коли ця відповідь буде неґативна, мусить вчитель знайти джерело цього сумного явища, яке напевно скривається у непригожій до виховання атмосфері батьківського дому, в низькому культурному рівні батьків чи опікунів та в неґативних впливах інших позадомашніх чинників. Ствердивши всі дані — вчитель мусить негайно розпочати протиакцію, яка піде двома шляхами: виховного процесу серед самих учнів та виховного процесу серед батьків і опікунів — даних учнів. Оба ці виховні процеси, що є святим обов'язком кожного вчителя та почесним завданням його педагогічного знання, будуть саме першою формюо співпраці і співжиття школи з батьківським домом. Оба ці виховні процеси вимагають від вчителя великого педагогічного такту, терпеливости, розуміння психіки молоді і старших та свідомости своєї відповідальности за майбутнє молодих поколінь нації. Виховання молоді і виховання батьків це друга преважна проблема, яка випливає із добре зрозумілого зв'язку батьківського дому і школи.

ДМИТРО СОКУЛЬСЬКИЙ

СТИМУЛЯЦІЯ В НАВЧАННІ

В сучасній педагогічній літературі пильно розглядається проблему стимуляції. Великого значення набирає ця проблема у відношенні до навчання.

Стимуляція інакше — це побудження зацікавлення учня научними предметами. Зокрема „стимулювати" це значить підсичувати, збільшати увагу до навчання взагалі.

У великій мірі торкається це питання методики поодиноких предметів навчання. З конечности методика кожного предмету мусить цю проблему якнайбільше брати під увагу.

Реалізуючи програму навчання з допомогою різнородних метод, матимемо на увазі передусім учня, його умовий і фізичний розвиток та потреби національної і державної спільноти, якої членом він являється.

Коли розглянемо явище стимуляції, завважимо такі чинники:

1. Примус, що схилює учня зацікавитися научними предметами.
2. Свідомість конечности, якій мусять підпорядкуватися учитель і учень. Найкраще, коли учень усвідомить собі, що існує згори призначена програма навчання, яку мусить пройти, і що це зовсім не є примхою вчителя.

Свідомість конечности повстає у старших учнів і вона з віком поглиблюється.

3. Охота до науки, знання, а слідом за тим — цікавість, що замінюється згодом у жагу знання.
4. Намагання дітей творити (рисувати, ліпити, моделювати, майструвати, вкінці виступати на сцені).
Цей чинник слід по змозі якнайбільше використати.
5. Намагання наслідувати, яке треба підсилювати.
Оце взагалі всі чинники, що беруть участь у процесі стимуляції.

Відповідно до цього й треба достосувати методи навчання, що мають на меті викликати увагу до даного предмету навчання.

Тому то й методи навчання, щоб підсичували зацікавлення научними предметами, мусять придержуватись таких дидактичних засад:

1. Нове, незнане для учня — виводити зі старого, знаного.
2. Само навчання зробити цікавим, займавим, переплітаючи його часто іграми та забавами (головно на нижчому ступені навчання).
3. Зважати на різнородність у розподілі научних предметів та окремих занять, щоб оминути монотонність.
4. Стосувати мотивацію. Головно старшим учням корисно вияснити практичну ціль присвоєння даного матеріялу навчання. Очевидно, що рід і спосіб мотивації залежить від віку дитини.
5. Найкорисніше — все теоретичні проблеми лучити з практичними потребами, а найкраще все від них виходити.
6. Виробляти замилування до читання, бо з цього виробиться дуже скоро привичка читати. По закінченні народної школи — молодь і далі читатиме книжки й часописи, хоч до школи не буде ходити. Це забезпечить від явища т. зв. поворотного анальфабетизму, що в культурних краях є рідким явищем, бо читальництво там сильно розвинене.
7. Трудний і легкий матеріял навчання — відповідно до ступеня труднощів — подавати та укладати в формі лекцій. Пляновану працю (умову й фізичну) послідовно проводити й доводити до

кінця. Це дасть змогу дітям переживати радість із виконання, докінчення праці, нераз трудної для їх ума та фізичної сили. Радість із виконаної праці буде для них нагородою.

Очевидно, що найкращим засобом стимуляції буде природне зацікавлення учня даним предметом навчання та радісна, погідна атмосфера, серед якої відбуватиметься ціле навчання.

Строга, жандармська атмосфера не впливає корисно ні на хід, ні на вислід навчання.

Попри те все — почуття обов'язку, цей важний чинник і в громадянському житті, мусить якнайбільше культивуватися, щоб він скоро перемінився в привичку, яка залишиться до кінця життя.

Начальною засадою в усіх наших починаннях хай буде думка, що мусимо запрягти до праці всі активні сили дитини і їх у першій черзі використати. Бо чого у дитини нема, те годі їй дати, а тимбільше заставити її присвоювати те, що для неї чуже, далеке та нецікаве.

Активізуючи природні сили дитини, подаватимемо дитині загальнолюдські і національні культурні цінноці, які з черги переживатиме дитина й присвоюватиме як близькі їй, рідні.

А коли виросте і стане повновартим членом свого народу — докине й зі своєї творчої особовости не одну цінну думку, не один вартісний чин — до скарбниці всенаціональної і европейської культури.

Так зростатиме й могутніти культура одиниці й людства.

ІЛАРІОН ГРИНЕВЕЦЬКИЙ

РІДНА ПІСНЯ І ВИХОВНА ПРАЦЯ

Устами матері у пісню колискову
Вливаєш ти любов до племени, до краю,
І донесе дитя Твою таємну мову
І донесе враження незатерті
Аж до самої смерті.

Р. Купчинський.

Українська народна пісня... Які ж знані, які буденні слова! Це наче ті різнобарвні квіти й зела, що ростуть по широких левадах і ланах, що вкривають узбіччя Карпат, що криються в тіні пралісів Полісся, що так щедро цвітуть і ростуть від ранньої весни до пізної осени по всіх просторах нашої країни... Хто з нас їх не бачив, хто

не знає? І скільки людей проходить, не помічаючи їх, скільки ніг топче по них, не добачаючи їхньої непорочної краси та не знаючи про те, яка у них криється нераз чудодійна лікувальна сила.

Такі думки мимохіть насуваються, коли призадумаємося над питанням, чи і як ми розуміємо вагу та значення нашої пісні в житті загалу й одиниці, чи як слід використовуємо її велич і красу для виховання молодого покоління — цієї надії народу та подвижників його кращої долі.

І щира відповідь на це питання всіх тих, що відповідальні за виховання молодого покоління, мимохіть у цілій площині з'актуалізує міркування над такою популярною на перший погляд темою, як виховне значення музики і співу в школах, та велить призадуматися над тим, як ми його розуміли, як розуміємо та як повинні розуміти.

Від найдавніших часів підкреслювали всі помітніші педагоги величезне виховне значення музики і співу. Немає мабуть нікого між тими, що в будьякій формі цікавився виховними питаннями, щоб не зустрічався з їх думками в такій, чи іншій формі. І здавалося б, це такі відомі правди, що їх повторювати — це зайва витрата часу.

Та коли приглянемося цій справі ближче, коли порівняємо теорію з практикою, то переконаємося, що та ділянка нашої праці по школах дуже занедбана. Різні, нераз і об'єктивні причини склалися на таке нерадісне явище. І програми навчання, і кількість годин, призначених на навчання співу, і підготова невеликої кількости учителів, і атмосфера праці спричинили, що дотеперішнє плекання співу й музики по наших школах не вдоволяло нікого, хто розуміє вагу цих предметів, та не відповідало найскромнішим вимогам. Коли ж ми мріємо про те, щоб наша молодь зайняла належне місце в новій сім'ї народів, то мусимо як слід підійти до цього питання та використати всі можливості, щоб спів і музика у школі та в нашій виховній праці найшли належне їм місце. А об'єктивно слід ствердити, що тепер такі можливості є і з дня на день більшають.

І програми навчання, і кількість годин, призначених на навчання співу й музики у народних і середніх школах, дають учителям спромогу двигнути навчання тих предметів на належну їм висоту та повністю використати всі їх цінноціі у виховній праці. А й потрібна відповідна література найдеться, коли тільки схочемо та з'уміємо з неї скористати.

Не маємо на меті обговорювати в цій короткій статті різні можливості навчання музики по школах, чи різнородності тем, зв'язаних із навчанням того предмету. Це завдання окремих підручників, які, сподіємося, вже незабаром появляться. Хочемо тільки вказати на значення й вагу відповідного опрацювання однієї теми, а саме доборy пісень. Як відомо — осередком і найважнішою темою нашої праці при навчанні співу буде пісня. А від відповідного добору пісень залежний у великій мірі і вислід нашої праці. Які ж пісні вивчати у школі? Відповідь на це питання легка й безсумнівна: в основу нашої праці візьмемо народну пісню в різних її формах.

Всі ми розуміємо, що не можна думати про якусь доцільну виховну працю без належного і всебічного пізнання життя-буття свойого народу. Починаючи від навчання рідної мови, намагається школа послідовно дати молоді крім іншого ще й відповідну кількість і якість знання, що його в цілості можна б назвати народовіданням. Та між поодинокими предметами і темами, зв'язаними з цією ділянкою знання, дотеперішня школа дуже мало уваги присвячувала рідній пісні. Можна сказати, що не було ні в народній ні в середній школі якогось доцільного її плекання, не було научного предмету ані шкільних годин, призначених на пізнання її величної, непорочної краси. Спів у народній школі обмежувався здебільша до доривочного, часто безплянового вивчення кількох пісеньок, інколи дуже „непевного походження", а сам той предмет, що на нього призначувано переважно одну годину в тижні, в багатьох школах трактовано як конечне зло. Про якесь доцільне плекання музики в середніх школах не можна говорити, бо такий предмет існував у програмах навчання тільки теоретично. Призначення в перших двох клясах на його навчання однієї години в тижні, чи доривочне плекання хорового співу ніяк не підходить під поняття поважної праці. Коли ж переглянемо нові програми навчання, ствердимо, що тепер і в народній і середній школі заіснували можливості зреорганізувати працю вчителів у тій ділянці, надати їй нову форму й новий зміст.

Чи справді наша пісня криє в собі такі виховні цінноці й можливості? Немає між нами мабуть таких, що не віддеклямували б кілька фраз про її красу. Та про якесь глибоке, справжнє зрозуміння тієї пісні, про якесь її докладніше значення у загалу громадянства — важко багато позитивного сказати. І тому послухаймо, що про неї кажуть свої чи чужі, та призадумаймося над їх словами. Не хочемо наводити слів чи думок майже всіх наших помітніших письменни-

ків про красу й значення нашої народної пісні, бо це речі переважно нам знані. Обмежимося до зацитування характеристичного вислову проф. М. Грушевського в його „Історії української літератури", де він каже, що народна пісня є „архівом старих пам'яток української культури, щось єдине в світовому фолкльорі".

Та цікавіші і може переконливіші будуть для нас голоси чужинців, з яких кілька вибрано з книжки д-ра Пеленського: „Українська пісня на чужині", особливо голоси західно-европейської преси з приводу виступів відомої капелі О. Кошиця в рр. 1919—20 в містах західної Европи:

„Який скарб гордощів на минувшину, що за віра у свою будуччину і своє воскресення, яка певність у незнищимість народного існування живе в тих народних піснях".

„Після цього, як ми слухали цілий вечір українських народних пісень і не наслухались їх досить, ми сказали собі: »Які ми бідні, народи заходу«... Україна була мені байдужою, а тепер я готов битись за її мистецтво".

„Не можна почути в світі нічого кращого від української пісні й нічого не можна з нею порівняти".

„Українська народна пісня — це правдивий скарб невідомої досі літератури. В ній у золотому потоці пливуть мелодії клясично прості, могутньо гарні та солодко опянливі".

„Яка чудова музика, як висловити те, що переживаєш, слухаючи її. Це вітрець, що шепоче в степу, або шумить у голках сосон. Це рев завірюхи або грюкіт бурі, це релігійний голос, що несеться з-під склепінь собору, це спів бабусі над колискою. — Це вислів життя всього молодого народу... щасливий народ, що має таку музику".

Директор Музичної Академії у Відні називає в листі до О. Кошиця наші народні пісні прекрасними. Професор музикології в університеті в Празі так висловився про нашу народну пісню:

„Глибока віра в людину, віра в добро і справедливість, що є основою життя, віра в саме життя звучить у пісні цього народу, що зазнав так мало добра, а так багато лиха. Гарна ця душа, таке ж її мистецтво..."

І тих кілька думок чужинців про нашу народну пісню хай будуть відповіддю на поставлене вище питання. — Коли ж ми розуміємо вагу мистецтва у вихованні, то мусимо прийти до висновку, що на

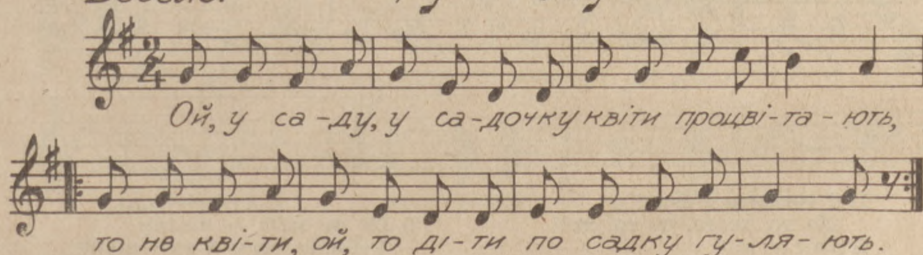
першому місці в тій нашій праці слід поставити народну пісню, бо, як сказав німецький виховник на педагогічному з'їзді, що відбувся у днях 6—9. квітня 1925 р. в Берліні у рефераті під заг. Musikpflege: „Коли молодь має пізнати життя народу в його історичному розвиткові, то в навчанні народовідання на першому місці слід покласти німецьку пісню, в якій криється великий і цінний скарб народу".

Чи ж українська народна пісня заслуговує на те, щоб і в ній найти такі цінноші, повинні не тільки сказати, а й на ділі доказати всі ті, кому доручено виховання молодого покоління.

Я. ЯРОСЛАВЕНКО

З МОГО СПІВАНИКА ДЛЯ МОЛОДІ *

1) Ой, у саду, у садочку
Квіти процвітають —
То не квіти, ой, то діти
По садку гуляють.

2) Ой, в садочку на горбочку
Розквітають рожі—
То не рожі, то дівчатка
Українські гожі.

3) Ой, у саду — винограду
Черешні та вишні,
То не вишні, то хлоп'ята
Українські пишні.

4) Ой, листочки зелененькі,
А синенькі квіти,
Хай на славу молоденькі
Виростають діти.

Роляник

---

* **У** зв'язку із статтею І. Гриневецького „Рідна пісня і виховна праця" — подаємо тут кілька творів відомого українського композитора Я. Ярославенка, які можна використати при навчанні співу. — **Редакція.**

Летятъ літаки.

Помірно.

Всі:

Один: І гремить і гу-де! Де то, де то, де то де? На

дво-рі, на-го-рі, по-над на-ми в про

сто-рі, понад на- - ми в про-сто- -

рі, по-над на- - ми в про- сто-рі!

1) І гремить і гуде!
Де то, де то, де то, де?!
Приспів:
Надворі, нагóрі,
Понад нами в просторі!

2) Що це, що, може змій?!
Буде страшно, Боже мій,
Надвóрі і т. д...

3) Це не змій — літаки
Роблять шум й гук такий!
Надвóрі і т. д...

4) Линуть враз бистро так,
А високо, що лиш знак.
Надвóрі і т. д...

5) Тут були, вже нема,
Вже й шукати їх дарма.
Надвóрі і т. д...

Я. Вільшенко

Станьмо, хлопці!...

Маршово.

Гей, весе-ло, гей, безжурно станьмо, хлопці,
у ря-ди, кличуть нас до се-бе дружньо
Приспів:
ліс, ле-ва-ди і са-ди. Кожний кущик, кожна квітка
і усенький Бо-жий світ.
гей-же, хлоп-ці, жвавим кроком ви-рушаймо у по-
хід, ви-рушай-мо у по-хід!

1) Гей, весело, гей, безжурно
Станьмо, хлопці, у ряди,
Кличуть нас до себе дружньо
Ліс, левади і сади.

П р и с п і в:
Кожний кущик, кожна квітка
І усенький Божий світ,
Гей же, хлопці, жвавим кроком
Вирушаймо у похід!
(д в і ч і!)

2) Кличе річка невеличка
І місточок кличе й луг,
Хочуть всіх нас привітати,
Бо природа — хлопцям друг.
П р и с п і в:
Кожний кущик...

3) Тож весело з пісеньками
Машеруймо раз, два — раз,
На веселії забави
Кожний кущик кличе нас.
П р и с п і в:
Кожний кущик...

І. Трешневська-Савицька

ЛІДІЯ ГОРБАЧЕВА

ЩО ТРЕБА ЗНАТИ УЧНЯМ, які вступають до хемічної фахової школи, з української мови

Стаття дискусійна. Авторка ставить вимоги з української мови при вступному іспиті до хемічної школи, які, аналогічно, можна б поставити до інших фахових шкіл. Редакція

Хемічна школа, як і кожна інша фахова школа, має головне завдання підготовити фахівців даної галузі, в тому випадку хемічної промисловости. У зв'язку з метою шкільного навчання перше місце між навчальним матеріялом займають фахові предмети. Одначе побіч них стоять деякі загальноосвітні предмети, що мають завдання витворити догідні умови сприймання цих стисло фахових предметів, а далі, розвинути духово та підвищити загальний освітній рівень тих фахівців, які згодом можуть зайняти керівні становища в даній галузі господарства.

Серед загальноосвітніх предметів перше місце завжди займає навчання рідної мови та літератури.

Вміти обчислити наслідки свого поступування; зорієнтуватись у загальній ситуації; оцінити прикмети, як індивідуальні, так і клясові й національні свого оточення, що являється тереном практичного життя промисловця; вміти до того оточення промовити переконливо; вміти з повені матеріялу вибрати той, що відповідає даній лінії думки; довести послідовно цю лінію до кінця, до висліду; зуміти свою думку арґументувати чітко й річево та дефініювати в стислій і естетичній формі — ось, на мою думку, ті загальноінтелектуальні надбання, з якими повинні вступати в життя абсольвенти фахових шкіл і який вони повинні виробити на матеріялі рідної мови й рідної літератури.

І тільки при такому розумінні завдання цього навчального предмету набирає переконливости ота мала кількість годин, відведена на кореспонденцію — одна година тижнево в першій клясі фахової школи, яку треба використати так, щоб знання і вміння, здобуті на годинах рідної мови, доповнити вмілостями чисто фахового листування.

А між тим українська мова й література вивчаються, в порівнянні до завдань протягом невеликого часу, а саме: по шість годин тижнево у двох підготовних клясах і по дві години тижнево у першій клясі. Програма другої кляси виповнена виключно фаховими предметами.

Якщо взяти під увагу, що до першої кляси можуть вступати учні по закінченні шостої кляси гімназії, себто такі, що пробили курс української літератури до творів Шевченка, то виявляється, що літературну програму в першій клясі хемічної школи треба було б починати від творів Шевченка і протягом одного року при двох тижневих годинах довести її до наших днів. Очевидно, що досягнути таких результатів протягом такого короткого часу (1/4 того, що посвячується в гімназіях) не можливо, хоч би ми і дуже сильно скоротили матеріял, залишаючи найхарактерніші твори. А проте саме твори нашої нової й новішої літератури дають найбільше для зазнайомлення з психологією сучасного суспільства й сучасної людини та вводять молодь у життя.

Ці міркування приневолюють україніста фахової середньої школи пересунути вивчення творів Шевченка і його сучасників на попередній рік — на старшу підготовну клясу — і починати курс літератури в першій клясі від школи етнографічного реалізму (М. Вовчок, Федькович і т. ін.).

Педагогічна практика показує, що всупереч вимогам програми дуже часто виявляється, що учні, які вступають до першої кляси середньої фахової школи, не то що не вміють розрізняти поетичні жанри, не мають відомостей із стилістики й ритміки, але, навіть, не мають потрібного знання граматики.

Такий стан сильно утруднює реалізацію наміченої програми. Тому для вступного іспиту потрібна підготова. При вступному іспиті до першої кляси хемічної школи з української мови та літератури учні повинні виказати:

1. повне опанування мови;
2. вичерпні знання граматики;
3. вміння переповідати по визначеній лінії і достосувати свій переказ до визначеного часу;
4. вміння орієнтуватися в основних формах стилістики й ритміки;
5. знайомість із літературними жанрами;
6. вміння дати характеристику персонажів твору;
7. знайомість із типовими жанрами українського фолкльору;
8. знайомість із важнішими літературними творами давньої і середньої доби;
9. знайомість із головними творами нової української літератури першої половини XIX. сторіччя й тогочасними літературними напрямками;
10. докладне знання творчости Тараса Шевченка.

До старшої підготовної кляси хемічної середньої школи приймаються учні по закінченні п'ятої кляси гімназії. Якщо візьмемо до уваги, що програма української мови і літератури п'ятої кляси гімназії обнимає фолкльор і теорію літератури (себто викінчує стилістику й ритміку та переробляє поетику), і що попередні кляси повинні дати учням вичерпне знання граматики й опанування словом, побачимо, що вимоги для вступаючих до старшої підготовної кляси хемічної школи зводяться до 1—5 і 7 з вищезазначених пунктів.

Зі сказаного ясно, що молодша підготовна кляса хемічної школи мусить дати учням знання української мови, що відповідає програмі цього предмету п'ятої кляси гімназії. Між тим, вступає до молодшої підготовної кляси молодь по закінченні 7-ої кляси народної школи, програма якої, в кожному разі, не дорівнює програмі четвертої кляси гімназії. Наслідком цього виявляється в перших же днях науки непідготованість учнів до сприймання програмового матеріялу; при тому труднощі вчителя збільшуються ще й тим, що рівень знання учнів, які закінчили різні народні школи, далеко не однаковий.

Щоб усунути всі непотрібні ускладнення й підготовити учнів до нормального навчання в молодшій підготовній клясі, україністи народних шкіл повинні б подбати, щоб вступаюча до хемічної середньої школи молодь:

1) зовсім добре знала фонетику, морфологію, синтаксу простого речення й мала загальне поняття про складне речення;
2) вміла скласти план прочитаного розповідного й описового твору, як простий, так і складний;
3) вміла переповісти розповідний твір (усно і письмово); при чому бажано, щоб учні добре засвоїли собі найпростішу форму переказу, „вільний диктант", а також зазнайомилися з іншими типами переказу, особливо з синтетичним переказом і переказом-монтажем;
4) крім того учні мусять мати вистачальний запас пам'ятевого матеріялу, переважно віршованого, який повинні вони виголошувати з доброю дикцією і розумінням.

Така підготова учнів до школи дасть запоруку їх успішної праці не тільки в предметі рідної мови й літератури, але одночасно і в інших предметах, бо основною перешкодою в науці являється низький інтелектуальний рівень, відсутність зрозуміння граматичного зв'язку явищ, невміння записати виклад, невміння логічно думати і висловити свою думку.

Д-р ЄВГЕН ГРИЦАК

ЧИТАННЯ КНИЖОК
в українській гімназії в Ярославі

Вислід анкети в справі читальництва шкільної молоді

Щоб переконатися про те, що і як читає наша молодь в українській гімназії в Ярославі, склав я анкету з 14 точок і проводив її в деяких клясах. Відповіді на питання, які книжки вважають учні за найкращі, проголосив я в короткій статті у „Звіті" української ярославської гімназії[1]).

Для зразку взяв я один відділ IV кляси (IV б), в якому були пильні учні й учениці, що радо читали книжки. Для пояснення додам ще, що в Ярославі мало українських книжок: гімназійна бібліотека невелика (всього тільки 450 чисел), а крім неї користає шкільна молодь за дозволом дирекції з місцевої бібліотеки (УОТ), а вже рідко з приватних бібліотек своїх знайомих чи батьків.

1. Скільки книжок перечитав(ла) в останньому шкільному році?

Десять дівчат перечитало 227 книжок, середньо на одну ученицю припало 22 книжки, а 19 хлопців 503 книжки, отже на одного хлопця припадає 26 книжок. Питання 2 і 9, що відноситься до найкращих книжок, уже зреферовані, як згадав я вище[2]).

3. Що читаю найрадніше?

Як можна було сподіватися, найрадніше читає наша молодь історичні твори, бо за ними заявились 24 голоси, з цього 17 хлопців і 7 дівчат. Дехто виразно зазначує історичні повісті, або історичні повісті й оповідання, інші подають докладніше „про козаків, чи козацькі пригоди, взагалі такі книжки, що підбадьорюють мене", врешті коротко „воєнні повісті й оповідання". Про книжки з описами чи тематикою визвольних боїв 1914—1921 рр. учні не згадують, бо таких книжок у Ярославі дуже мало.

Крім історичних творів учні й учениці згадують ще подорожі, пригоди, описи, і то долучують їх до історичних творів або подають їх самостійно[3]). Про інші твори згадує мало учнів та учениць, здебільша комбінуючи разом два або три роди літературних творів, як ось історичні й любовні повісті, історичні твори й звичайні повісті, повісті й газетні статті, історичні й детективні повісті. Окремо стоять два відзиви: 1 дівчини про історичні спомини й нариси й 1 учня про наукові твори й побутові оповідання.

4. Що подобається мені найбільше в книжках?

Відповіді на це питання дуже стереотипні, майже однозвучні, наче відписані. Хоч вони правдиві, але не глибокі, бо й важко ще учням та ученицям цієї кляси (в рр. 14—16) відповісти на це питання бистріше і глибше. Здебільша повторяється: герої, пригоди, описи. Це саме з'ясовує дехто докладніше, хоч суть одна: акція, пригоди героїв, їхні цілі й описи (Гнатишак) або: війни, походи, полювання.

5. Котрі книжки читав я двічі, бо вони мені дуже подобалися?

Це питання споріднене з 2 і 9, що торкаються найкращих чи найцікавіших книжок.

Відповіді шкільної молоді нерівномірні, бо одні учні й учениці ясно й коротко з'ясовують свою думку, інші вичисляють багато книжок (навіть 20), бо не можуть рішитись на 1—2, або традиційним звичаєм учнів хотять усе хвалити, щоб це подобалося вчителеві; тому їх щирість трохи сумнівна.

Загально дівчата подають більше книжок, перечитаних двічі, ніж хлопці. Всі книжки, що їх тут подає молодь, це оповідання і легші повісті для молоді. Є між ними й дитячі, але трапляються й справжні літературні твори, які читають здібніші одиниці кляси: Під тихий вечір, Волинь, Царівна, Мотря, Покора, твори І. Вільде, Христина, Мужики — Реймонта і ін.

У висліді вичислили учні й учениці багато книжок, аж 62 твори, що мають тому й малу кількість голосів: по 7 „Лис Микита" (6 д + 1 х)[4]), „Кармелюк" М. Вовчка (5 д + 1 х), по 5 „Маруся" Г. Квітки (4 д + 1 х), „Перекотиполе" (2 д + 3 х), „Проклятий камінь" (2 д + 3 х), „Крутіж" (4 х + 1 д) і „Тарас Бульба" (4 х + 1 д). Інші книжки здобули меншу кількість голосів, а 36 творів по 1 голосові.

---

[1]) Звіт Державної Гімназії з українською мовою навчання за шк. роки 1940/41 і 1941/42 — Ярослав 1942. З життя школи. Найкраща з перечитаних книжок — стор. 28—29.

[2]) Найцікавіші з перечитаних книжок.

[3]) Котру книжку вважаю за найкращу?

[4]) Подано в скоротах: д = дівчата, х = хлопці.

Подібний вислід дали відповіді на 9. питання (найкраща з перечитаних книжок): Крутіж, Проклятий камінь, Тарас Бульба, Захар Беркут, Мотря і на 2. питання (найцікавіші з перечитаних книжок): Крутіж, Проклятий камінь, Тарас Бульба, Мотря, Захар Беркут.

6. Переклади з чужих літератур: Що читав(ла) я досі з творів чужих літератур?

Це питання призначене для молоді вищих кляс. Тому учні IV. кляси, само собою, не можуть тут подати ані багато книжок, ані цікавих, тільки звичайні книжечки для дітвори й молоді, як „Робінзона" (Дефо) 16 (8 х + 8 д), Ґулівера 5, твори Ж. Верна 10 (хлопці), деякі читали подорожі К. Мая та „Вільгельма Теля" Шіллера, „Казки" В. Гавфа, Керввуда, Свена Гедіна, а 4 відповіли, що зовсім нічого не читають з чужих творів.

7. Що читав(ла) з німецьких книжок?

Це теж пробне питання, призначене для вищих кляс, бо в IV. кл. знання німецької мови ще замале, щоб читати німецькі книжки. Тому і в анкеті тільки 3 учениці написали, що читали малі німецькі казки.

8. Читання польських книжок

Це пробне орієнтаційне питання, щоб переконатися, чи учні й учениці, що походять із корінної Польщі, читають ще польські книжки, а далі чи інші учні (напр., місцеві) звертаються ще до польської літератури. Учні й учениці читають ще польські книжки, і то майже всі в клясі. бо тільки 6 заявило, що зовсім не читають їх.

9. Найкраща книжка — див. 5. питання.

10. Як закріплюю перечитання книжки (пізнання твору)? Чи записую перечитані книжки? Чи пишу зміст їх? Чи виписую цитати, золоті думки, окремі вислови?

Ця справа ще важка для молодих учнів, тому й відповіді учнів дуже скупі: тільки 6 веде записи перечитаних книжок (списки наголовків і авторів), мало теж пише зміст перечитаних книжок (6), а цитати й гарні вислови записує ще менше (2).

11. За чиїм вибором чи радою читаю книжки?

Відповіді учнів та учениць цікаві й різноманітні. Найбільше з них керується радою та вибором учителів (13), але більшина додає до цього й інших порадників, а саме батьків (15), або самого батька (3), чи інших членів родини, як брата (4), сестри (4). Крім цього часто товариші й приятелі, як зазначено в відповідях, вибирають книжки до читання (5), а деякі гордо заявляють, що самі, без нічиєї поради або наказу, вибирають собі книжки (9), інші подають свій власний вибір або ініціятиву після старших порадників.

12. Чи має учень(иця) власні книжки? Скільки книжок купив у шкільному році? Чи батьки мають бібліотеку, а якщо так, то скільки книжок?

Відповіді на ці питання нецікаві. Учні мають дуже мало своїх книжок і тому висловлюються дуже загально словами: „маю кілька, мало, трохи", і то не тільки діти селян і нижчих службовців, але й інтеліґентів: учителів, священиків, лікарів тощо. Дехто з учнів подає докладне число книжок від 10—60 (один, син священика, навіть 150). Книжкові закупи бачимо в більшості учнів, але здебільша вони невеликі (від 2—8, у двох 10, в 1 аж 15 книжок).

Батьки учнів та учениць мають теж мало книжок, від 17—40, дехто вийнятково має 80, 90, 100, 200 й 400 книжок, зате в 13 випадках батьки не мають ніяких книжок, а це селяни і 2 народ. вчителі.

13. Де і в кого позичають учні й учениці книжки?

Питання трохи шаблонове, обраховане на цікавіші й бистріші відповіді старших учнів. Відповіді теж нецікаві. Найбільш позичали учні(иці) книжки із шкільної бібліотеки (18), дарма, що вона дуже мала й невистачальна, далі з сільських УОТ-ів (9) і місцевої бібліотеки УОТ (давнішого Т-ва „Родина") 6, з бібліотек батьків 5, а дуже багато від старших учнів, що вміли роздобувати книжки з бібліотек приватних людей. Дуже рідко згадують учні інші книгозбірні, як ось парохіяльна бібліотека, місцевого священика чи вчителя (2), братова, стрийкова, професорова, опікунова.

ОСТАП ПАВЛУШЕВСЬКИЙ

ЧИМ БАЖАЛИ Б СТАТИ ЛЕМКІВСЬКІ ДІТИ?

(Причинок до психології дитини)

Шестиклясова народна школа в українському селі Вірхомля Велика на межі української етнографічної території. Далі на захід лише острів чотирьох українських сіл біля Щавниці. Околиця гориста. Ґрунти дуже вбогі і їх дуже мало. На 1746 душ — 967 малоземельників, безземельників і зарібників.

Дощі й виливи часто забирають увесь збір і сполокують скупу верству глини зо скал. Лісів щораз менше й тому елементарних нещасть (повеней) більше. Ідеал достатнього харчу — вівсяний хліб і ,груля" (бараболя). Цей ідеал недосяжний. Домашні тварини знаділі, недоживлювані. Луки пісні. Життя людей також нужденне і якби пісне. При цьому воно — як застояла вода. Хто з нього вибовтався, і то рідко й чудом, не оглядався вже позад себе, боючись, як Лотова жінка, скаменіти з жаху.

Теперішні важні події стали причиною, що все принишкло й бажало б, у найкращому випадку, вичекати в такому стані до самого кінця. Але життя бурлить, має свої вимоги. Воно вже спинило розгін польонізації, що занудилась, сидячи косцюлком коло залізничого двірця. Ще два три місяці й мав тут з Кракова заїхати готовий великий костьол. Аж тут історична Немезіс підняла свій полум'яний меч! Приходять події за подіями, вимагають свого. Особливо в душах тих найменших, яких засліплені батьки ставилися спершу з невистачальним зрозумінням до „української" школи, ворушиться в почутті майбутнього щось гаряче, насичене підсвідомою снагою більш путнього життя. Перестає тих малих лякати змора Польщі і не по дорозі їм з блудним вогником зі сходу.. Замість чекати, воліють ті малі — іти.

Перед учнями IV. і VI. та VII. кляси поставлено питання: „Чим хто бажав би бути й чому?" В дітей робітників і селян це питання стає на чотирип'ять років раніш актуальне ніж у дітей інтеліґентських професій. Тому ставлення такого питання дитині з останнього року народної школи зовсім на часі, а дитині з IV. кляси — виявляє шляхи розвитку дитячої душі й уяви.

На поставлене питання відповіло 37 дітей обох статей з IV. і 20 дітей з VI. і VII. кляси ось-що:

Сім дівчат бажало б стати швачкою — бо „має до цього охоту", бо „можна краще заробляти гроші й можна вишивати українські вишивки".

Учительками, а одна також монахинею, бажає бути три дівчини, бо „могли б вчити дітей", „бачити більше світу", „мати пенсію" — а „монахиня" бажає таким робом напевно здобути небо. Лише три дівчата, на всіх 12, бажає стати ґаздинею, бо „ґаздиням найліпше".

З вісьмох хлопців двох хоче бути вчителями (без подання причини), чотирох столярами, бо „вони роблять ґарні речі й заробляють добрі гроші", один лише різником або теслею, один лісним, бо таким є його тато, один ще священиком і поетом, а двох бажає стати вояками, бо так найкраще — думають — послужити батьківщині.

А що думає четверта кляса? Вона більш балакуча, менше реалістична, — перебуває ще в країні дитячих мрій. На 18 дівчат 10 бажає бути швачками — бо „швачка вміє гарно вшити вбрання", бо „заробляє багато грошей", бо „швачка має багато взірців українських вишивок" (український національний одяг у Вірхомлі здобуває собі щораз більше терен). Сім дівчат бажає стати вчительками, щоб „учити дітей рідної історії, розуму і любити рідний нарід", „учити правди і любови" — „учити про рідний край і про життя давніх людей". Одна дівчина хоче стати „Лесею Українкою". Лише дві дівчини хочуть стати ґаздинями, бо „люблять мати кури, гуси, пацята, корови і коня". Очевидно, що в тих всіх відповідях відбивається також вплив учителя.

Одночасно бачиться, що в VII. клясі більше промовляє вже практичний змисл дитини. З хлопців — 9 хоче бути столярами, бо „добре при варстаті", бо „хочуть майструвати", бо „столяр гарно робить", бо „має добру роботу", бо „вміє зробити лавки і столи". Трьох хоче бути ковалями, бо „цього не треба довго вчитися". Один хоче бути кравцем, один козаком, один м'яса-

рем, бо „має багато м'яса", а один адвокатом, бо „той мало вчиться і робить, а багато бере грошей". Ані один хлопець не бажає працювати на ріллі. Також не хоче бути лісовим робітником. Не тому, що це тяжка й небезпечна робота, але тому, що гори лисіють — а землю щораз більше сполокують зливи.

---

† МИКОЛА ЛЕВИЦЬКИЙ

Директор народної школи і голова Делеґатури УДК в Динові, згинув траґічною смертю у власному мешканні вночі з 13. Х. на 14. Х. 42.

М. Левицький народився 14. III. 1876 р. у Скалі, пов. Борщів. Учительську семінарію скінчив у Тернополі. Довший час працював як директор народної школи на окраїнах, в селі Павлохомі коло Динова. З-під його педагогічного проводу вийшло чимало видних наших громадян. Від приходу німецької влади ввесь час стояв на чолі Делеґатури в Динові і був душею цілої організаційної праці на терені Динівщини. Залишив по собі пам'ять доброго і працьовитого вчителя та діяльного громадянина.

В. Й. П.!

† МИХАЙЛО ДЕМЧУК

Це справді небуденна постать, чи як дивитись на його педагогічну працю, чи на багатобічну діяльність, чи на многогранність вдачі. Син убогого селянина з села Ператина, Радехівського повіту, народився 8. XI. 1881 р. Вже змалку, від гімназійної лавки, заробляє на своє удержання як інструктор бурси в Коломиї, а далі власними силами пробивається крізь університетські студії у Відні й у Львові. Від 1907 р. учителює в ґімназії в Сокалі, а від 1910 р. в Перемишлі. В 1919 р. іде на еміґрацію на Закарпаття, де разом із дир. А. Алиськевичем організує українське шкільництво, працюючи з запалом і посвятою в українській ґімназії в Береговім. У 1922 р. вертається назад до Перемишля, веде управу приватної української ґімназії для дівчат, працює як управитель „Українського Інституту для Дівчат", а одночасно вчителює теж в українській держ. ґімназії. В 1935 р. передчасно посилає його львівська шкільна кураторія на емеритуру. Покійний болюче відчув цю кривду, бо бажав далі працювати над вихованням і навчанням нашої молоді, а проте не заломився. Із здвоєною енергією віддався цілком громадянській праці і вибрав собі ділянку міської кооперації, працюючи в робітничому консумі „Надія", а також в українській робітничій касі „Праця". У 1939—1941 рр. працював як інспектор середнього шкільництва, а потому був провідником методичного кабінету. Тоді дуже багато поміг нашим громадянам, а багатьом давав добру раду і намагався зберегти те, що можна було. Від часу звільнення Перемишля посвятився праці для допомоги полоненим і, заразившись тифом, помер 29. XI. 1941 р.

Покійний М. Демчук був незвичайно талановитим педагогом. Сам, добрий знавець своїх предметів, математики й фізики, учив дуже добре та вимагав від молоді багато праці, а при навчанні впливав на молодь дуже додатньо. Тому молодь шанувала й любила Покійного Демчука і після закінчення школи завжди втримувала з ним зв'язки. В учительськім зборі був він завжди першою особою після директора щодо праці та авторитету, бо, відзначаючись бистрістю ума та винахідчивістю, все знаходив раду й вихід у всяких складних справах і ситуаціях. Найближчою ділянкою його праці були бурси, у яких працював ціле своє життя, спершу як настоятель, а далі як адміністратор і провідний керівник. У рр. 1910 до 1919 був невідлучним співробітником діяльного й визначного дир. Алиськевича, що після смерти проф. Прислопського віддав йому в завідування Український Гімназійний Інститут. Тут наладнав він занедбану виховну й адміністраційну справу, а далі від 1922 до 1931 був управителем Українського Інституту для дівчат. Крім цього в рр. 1936 до 1939 завідував Українською Ремісничою Бурсою при вул. Снігурського. Був великим і незаступним знавцем бурсового діла і скрізь заводив лад та зразковість у вихованні, устаткуванні, харчах. При цій праці

брав завжди найживішу участь у громадянському житті, і то в культурно-освітніх та економічних товариствах. На кожних загальних зборах завжди давав поради та критикував недостачі. Всі шанували Покійного Демчука, бо він був неначе зразком праці, енергії й безкорисности. При цьому не дбав про особисте майно і жертвував завжди великі суми на гуманітарні й культурні цілі. З Покійним Демчуком неначе відійшла в могилу велика частина з історії Перемишля, а в історії українського вчительства й шкільництва завжди займатиме він почесне місце.

В. Й. П.!

Є. Г.

† ЕМІЛІЯ КОРОНОВИЧ

Дня 28. жовтня ц. р. відійшла з поля важкої вчительської праці знов одна з безіменних героїнь тихої праці. У своїй 20-річній діяльності в школі і в селі не знала Покійна ніякої пощади для себе. У далекій, відлюдній, гористій місцевині Свиднику віддала квіт своєї молодости, але й причинилась до великого культурного й господарського росту села. Належала до всіх українських місцевих товариств, які сама заснувала, і до повітових, та до Взаємної Помочі Українського Вчительства. Зломила її важка недуга за часів більшовицької окупації. Коли її бувші учні довідались про грізний стан її здоров'я, прибули з далекого Свидника до Самбора, щоб її відвідати. Застали вже лише до тла виснажене мертве тіло й вигоріле в любові до праці серце своєї провідниці.

В. Ї. П.!

† ПЕТРО СОБКІВ

Пок. Петро Собків, це замітна й світла постать серед нашого вчительства в Галичині. Всюди дуже високо вмів поставити навчання й виховання, в повній школі прилягала до нього дітвора й молодь цілим серцем, бо він любив її і старався якнайбільш навчити її та якнайкраще виховати. Обов'язковість і рішучість з'єднував він із великою прихильністю до дітей в одну гармонійну цілість, умів гарно й цікаво вчити й усе приступно виясняти. Через те так часто заїздили до нього краєві візитатори та подивляли справжній хист Покійного до навчання й виховання, тому й на окружних учительських конференціях провадив він часто зразкові лекції. Так було за Австрії і за Польщі і тому впродовж свойого учителювання одержав П. Собків 18 похвальних декретів, що для українця було тоді незвичайним осягом. На педагогічних конференціях виголошував часто реферати і промовляв у дискусіях. Знали його добре всі інспектори й візитатори, що цінили Покійного дуже високо, а співтоварищі праці любили його та поважали й вибирали своїм представником до Окружних Шкільних Рад. Крім цього працював П. Собків у громадських радах, сільських кооперативах і в повітових установах, головно у Взаємній Помочі Укр. Вчительства, а для селян був правдивим батьком і дорадником у всіх життєвих справах.

П. Собків народився 2. вересня 1871 р. в селі Княже, Золочівського повіту, вчився в учительській семінарії в Тернополі і тут здав матуру 1891 р. Короткий час працював як учитель в Камінеччині в селах Убинє і Стрептів, а в 1896 р. перенісся до Радехівщини і тут прожив 45 років, учителюючи в селах: Синьків, Криве й Полове. Найдовше, бо від 1904 р., працював як управитель школи в Половім аж до емеритури в 1932 р. Тоді переїхав до села Виткова Старого, де помер 31. січня 1941 р., проживши 69 років і попрацювавши як учитель 41 літ. На його похорон з'їхалося, не зважаючи на тодішні важкі обставини, майже усе учительство Радехівщини, що з великим жалем прощало свойого провідника і зразкового й незабутнього педагога.

В. Й. П.!

Є. Г.

ІЗ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ШКІЛЬНОЇ ВЛАДИ

Паралельні відділи в українських гімназіях (Zl. Wiss. 10743/42 U 40, з 9. січня 1943)

Ідучи назустріч проханню Українського Центрального Комітету та дійсним потребам, дозволив Головний Відділ Науки і Навчання відкрити з другим півріччям цього шк. року 20 паралельних відділів в гімназіях з українською мовою навчання, а саме один відділ з того в Краківській області, один в Люблинській, а 18 відділів в області Галичина.

Паралельні відділи призначені в першій черзі для вищих кляс (VI, VII і VIII), одначе директори гімназій визначують, в котрих саме клясах ці відділи потрібні. Учні, що вписуються до паралельних відділів, мають мати приписаний вік до даної кляси та скласти іспит, найпізніше до 15. лютого 1943, з матеріялу за І. півріччя 1942/43 з усіх предметів. Прийняті учні мають нормальним ходом закінчити своє навчання іспитом зрілости.

Учні паралельних відділів платять шкільну оплату за цілий шкільний рік 1942/43. Звільнення допускаються так, як у інших гімназійних клясах, згідно з розпорядженням з 2. XII.. 1940 ч. 6543/40 III. (див. попередній зошит „Української Школи", ст. 98).

Одночасно тим самим розпорядженням вдержує шкільна влада в області Галичина число учнів у гімназійних клясах 70, в тому 20% учениць, де на це дозволяє приміщення. Те число учнів обнижує на 50 з 20% учениць тільки у тих клясах, у яких відкрито паралельні відділи.

При цій нагоді пригадує шкільна влада, що, згідно з попереднім розпорядженням, українські гімназії мають бути закладами тільки для найздібніших. Учнів слід принимати, проводячи строгу селекцію, як при вступі до гімназії, так і при кінці шк. року. Учні, що не надаються, повинні продовжувати свою науку в народній чи фаховій школі.

Це розпорядження вже проведено в життя. В Галичині розділила обласна шкільна влада кількість паралельних відділів поміж поодинокі гімназії так: І. гімназія у Львові — 1 відділ, II. гімн. у Львові — 2 відділи, Дрогобич — 2, Станиславів — 2, Коломия — 3, Чортків — 2, Бережани — 2, Тернопіль — 2, Сокаль — 2, Стрий — 0.

Шкільна оплата в учительських семінаріях (Zl. Wiss. 14161/63 G 50, з дня 12. II. 1943)

Від першого лютня 1943 виносить річна шкільна оплата у всіх державних учительських семінаріях з українською мовою навчання 300.— зол.

Належність треба вирівняти у двох рівних ратах. Першу рату мусить вплатитися на початку шкільного року, а другу рату — кожночасно 1. лютого.

За біжучий шкільний рік треба стягнути другу рату. Її мусить вплатитися найпізніше 1. березня 1943.

Пани Губернатори Областей можуть звільнити потребуючих від вплати шкільної належности в цілости або частинно; крім того можуть вони влекшувати вирівняння шкільної оплати ратами.

Це розпорядження оповіщується також в Урядовому Віснику „Wissenschaft und Unterricht".

Оплата учнів ненімецьких званевоосвітніх шкіл на засоби навчання (Zl. Wiss. 697/43 B 043, з 9. II. 1943)

Розпорядження у цій справі звучить так:

Тому, що в усіх ненімецьких званевоосвітніх школах Генеральної Губернії, подібно як у німецьких школах, має тепер ввестися до навчання фільм, треба, щоб усі учні й учениці, починаючи з біжучого шкільного року, платили річну оплату на засоби навчання у розмірі 2.— зол. Оплати слід відіслати до Головної Каси Генеральної Губернії і закнигувати в одиничному пляні VII, розд. 9, тит. А 12. Для шкільного року 1942/43 обов'язує як останній реченець вплати день 31. березня, підчас коли для чергових шкільних років завжди буде останнім днем вплати 31. грудня.

Шкільні ферії (Zl. Wiss. 03057/43 P)

Щодо цьогорічних ферій видав Головний Відділ Н. і Н. ось-таке запорядження:

1) Великодні ферії тривають десять днів. Вони починаються 18. квітня і тривають до 27. квітня 1943 включно.
2) Окремі ферії з приводу Зелених Свят відпадають.
3) Великі ферії починаються 4. липня 1943 (останній день шк. науки 3. липня 1943) і тривають до 31. серпня 1943 включно.

Новий шкільний рік починається 1. вересня 1943.

Щодо літніх ферій у сільськогосподарських фахових школах важні дотеперішні постанови.

В особливих випадках керманичі Відділів уповноважені видавати окремі урегулювання.

З останнього речення розпорядження виходить, що обласні керманичі шк. Відділів мають право також продовжити великодні ферії для українських шкіл з уваги на триденні свята.

При цій нагоді відмічуємо, що в попередньому зошиті „Українськоі Школи" передрукували ми на ст. 96 засадниче розпорядження Головного Відділу Науки і Навчання про шкільні ферії з дня 15. VIII. 1940, K. Zl. 1433/40, в якім сказано у відст. 3 б), що великодні ферії тривають до вівтірка по Великодні включно; це очевидно відноситься до польських шкіл (в латинському обряді Великдень триває тільки два дні), натомість для українських шкіл те розпорядження доповнене заввагою Головного Відділу Н. і Н. з 7. 12. 1940, K. Zl. 7270/40 II Vu — 1000, що для українських шкіл тривають великодні ферії до середи після Великодня включно (див. Amtsbl. Wiss., Erz. u. Volkbild, зошит 1/2 1941, стор. 16). Тут наведене запорядження щодо цьогорічних ферій трохи модифікує зазначене засадниче розпорядження, вміщене в попередньому зошиті „У. Ш." **П. І.**

ОГЛЯД ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

ПІДСУМКИ ШКІЛЬНОЇ ПРАЦІ ЗА РІК 1942

1942. рік це черговий відтинок часу важкої праці над будовою українського шкільництва, яке перед роком 1939 було дуже обмежене, або на деяких землях і не існувало. Праця важка — бо ведеться у воєнних обставинах, а до того для багатьох ділянок українського шкільництва треба класти перші підвалини. Одначе завдяки прихильній поставі шкільної влади й ідейності загалу вчительства перші труднощі на багатьох відтинках поконано й українська школа поставила тверді основи на шляху відродження національної культури. Тут і треба відмітити, що праці в багатьох ділянках тільки започатковані, а є й такі, що щойно в стадії плянувань, і ще багато перепон стоїть на дорозі до їх повного наладнання. Бувають тут і там і недоліки. Все ж таки мусимо ствердити позитивний білянс праць на кожному відтинку шкільного фронту.

Уважаємо за доцільне поділитися зі загалом українського учительства підсумками осягів та недоліків дотеперішньої шкільної праці, щоб таким чином дати кожному змогу підшукати для себе відповідне завдання у спільних змаганнях.

Дошкілля

В порівнянні з передвоєнними роками цю ділянку дуже поширено. Дошкільна праця ведеться в порозумінні з державною владою н.д проводом Українського Центрального Комітету. Його заходами вже в 1940 р. на теренах давнього ГГ. (Лемківщина з Посянням і Холмщина з Підляшшям), тобто в областях, де перед 1939 р. не було й мови про якунебудь дошкільну педагогічну працю, зорганізовано 208 сезонових дитячих садків з 5421 дітьми (Краківська область: 96 садків, дітей 2407; Люблинська область 111 садків, дітей 2967; інші області 1 садок, дітей 37). Для провідниць дитячих садків улаштовано 12 курсів в різних місцевостях, де вишколено 188 учасниць. В році 1941 число сезонових дитячих садків у старім ГГ. зросло до 475 з 17.378 дітьми (19 курсів для провідниць дитячих садків із 429 учасницями).

Після прилучення Галичини до ГГ. кількість сезонових дитячих садків зросла в 1942 р. до 1962 з 71.604 дітьми, з чого на окремі області припадає:

Галичина	1124 сез. дит. садків	38.627 дітей
Краківська область (поширена)	519 „	23.399 „
Люблинська область	319 „	9.578 „
Разом	1962 сез. дит. садків	71.604 дітей

На 87 курсах (Гал. 72, Крак. 8, Любл. 7) перешколено 1730 садівничок (Гал. 1260, Крак. 224, Любл. 246).

Сітка сезонових дитячих садків розмірно найгустіша на заселеній українцями території Краківської области, де в садках найшлося близько 40% дітей в дошкільному віці (3—6 р. життя), найрідша — в гірських і підгірських околицях Галичини з географічних та господарських причин і в Люблинській області з уваги на зовнішні обставини.

Найбільша перешкода в розбудові сітки сезонових дитячих садків це недостача відповідної кількости кваліфікованих провідниць дитячих садків.

До праці в дитячих садках забралися були головно учительки народних шкіл і підготовані на короткореченцевих курсах провідниці дитячих садків. За відсутністю достатньої кількости кандидаток із середньою і вищою освітою допущено до курсів, як помічниці для провідниць, теж інтеліґентні сільські дівчата і жінки з місцевої інтеліґенції, які в доручених їм ділянках вив'язувалися зовсім добре.

Поруч сезонових дитячих садків працює тепер (кінець грудня 1942) 240 постійних дитячих садків або захоронок, з того 196 в Галичині, 30 в Краківській і 14 у Люблинській областях. Постійних дитячих садків зовсім замало. Вони повинні бути головно там, де українська дітвора найшлася під сильним деструктивним впливом чужих елементів, а саме: в міських оселях і в селах на мішаній національно території Посяння Холмщини й Підляшшя. Маємо надію, що до розбудови постійних дитячих садків причиниться захоронкарський відділ державної вчительської семінарії у Львові, та школи дитячих піклувальниць.

Матеріяльні засоби на видатки дитячих садків покриваються в малій мірі з датків батьків та самоуправних чи громадянських українських установ, а головно УДК та УЦК, які дістають на ту ціль поважні фонди від Головного Відділу Внутрішнього Управління в Правлінні ГГ.

Народні школи

Перед 1939 роком українське народне шкільництво на українських землях ГГ. практично не існувало. (Пор. Я. Кузьмів: Школа — село — учитель, Укр. Шк. ч. 1—2).

Зокрема Холмщина й Підляшшя були під тим поглядом упосліджені, бо залишилися не тільки без української школи, але й без українського вчителя й українського друкованого слова.

Тому перша й життєва культурна вимога українського населення, яке в 1939 р. найшлося в межах ГГ., була — забезпечити українським дітям початкову освіту в рідній мові під кермою українського учителя і шкільного інспектора. Цій основній культурній потребі українського населення пішла назустріч шкільна влада. Вже в шк. р. 1939/40 зорганізовано 864 народні школи з 1308 учителями (Крак. область 370 шкіл з 611 учит.) і 80.848 дітей (Краківська область 40.525 дітей). Крім того 12 приватних народних шкіл (15 учителів і 252 дітей). Школами опікувалися українські шкільні інспектори та шкільні референти. Українське Видавництво видало для вжитку шкільної дітвори буквар, українські читанки (I—VI. кл.) та рахункові книжки (I—II кл.), а для вчительства — перші методичні підручники (Праця учителя в школі — бл. п. Ів. Герасимовича) та методичний порадник до „букваря" (Р. Кобата).

В черговому шкільному році, 1940/41, число українських народних шкіл зросло до 911, а число учительства кругло до 1500. Шкільне навчання обняло близько 90% української дітвори в шкільному віці.

Повністю забезпечити українську дітвору в старім ГГ. школами не дозволяла недостача вчителів. Треба підкреслити також відсутність кваліфікованих учительських сил. Лише 60% всього вчительства, яке працювало в українських народних школах, могло виказатися вчительськими кваліфікаціями. Кругло 40% творили помічні вчительські сили, що складалися із

студентів високих шкіл, абсольвентів гімназій, ба — навіть, на основі дозволу шк. влади, із одиниць з педагогічним хистом та відповідною освітою вищих гімназійних чи семінарійних кляс. Коли зважимо, що велика частина т. зв. кваліфікованих вчителів, які довгі роки працювали в чужій школі на польській етнографічній території, втратили зв'язок з українським життям, або, кінчаючи польські середні школи, не мали змоги засвоїти собі якслід здобутків української культури, навчання в українській народній школі не могло спершу відповісти всім шкільним сучасним потребам. Заходами Українського Центрального Комітету шкільна влада зорганізувала в шк. р. 1940/41 при учит. семінарії в Криниці 8-місячний педагогічний курс (30 учасників), що закінчився семінарійним іспитом зрілости, а крім того провела 6-тижневі курси для учителів-помічників в Криниці (70 учасників) і в Холмі (94 учасн.) в липні і серпні 1941 р. Поруч них відбулися в деяких округах, як Ярослав і ін., курси для підвищення кваліфікацій — головно з обсягу навчання української й німецької мов.

На аналогічні перешкоди, а головно на недостачу вчителів натрапила організація українського народного шкільництва в Галичині в шк. р. 1941/42, після звільнення їх з-під більшовицької окупації. На 7700 учительських сил, які працювали в 3105 народних школах майже половина була без повних учительських кваліфікацій.

Бажаючи піднести кваліфікаційний рівень учительства, шкільна влада зорганізувала в Галичині за допомогою УЦК 6 двомісячних матуральних курсів, в яких взяли участь 1817 помічних учителів (Львів 243, Тернопіль 437, Рогатин 331, Коломия 410, Яворів 233, Самбір 163). З них допущено до іспиту зрілости 1099 (інші не мали вимаганих передтим закінчених кляс), з яких 1055 склали семінарійний іспит зрілости (перепало 44).

Тепер відчувається недостачу вчительських сил найбільше в гірських околицях (в округах Сянік, Коломия, Стрий, Самбір і ін.) та в Люблинській області (Біла Підляська, Радин, Холм і ін.). Одначе курси цій недостачі вчителів зарадили лише частинно. Сьогодні ще багато нечинних шкіл. Усіх учителів народних шкіл потрібно ще коло 2500.

Друга важна перешкода в правильному ході шкільної праці — це недостатнє матеріяльне забезпечення шкіл та учителів, через що деяка кількість кваліфікованих учительських сил приневолена працювати в іншому званню. В останньому часі як урядові чинники так і УЦК значно поліпшили матеріяльний стан учителів.

Крім намічених недоліків матеріяльної сторінки є ще й інші, які виникли як вислід попереднього невідрадного положення українського шкільництва, а саме: замала кількість народних шкіл вищого організаційного ступеня, мала кількість научних засобів, ще неустійнені шкільні програми, які щойно остаточно опрацьовуються, замала кількість шкільних підручників, відсутність відповідних приміщень для школи у багатьох випадках та мешкань для учителів тощо. Одначе завдяки прихильному ставленню шкільної влади багато з недоліків усунено і стан в загальному кращає.

Огляд середнього загальноосвітнього і професійного шкільництва подамо в черговому числі.

КРАЄВА КОНФЕРЕНЦІЯ

окружних співпрацівників мужа довір'я УУОП у Львові

В днях 5. і 6. грудня 1942 року відбулася у Львові перша Краєва Конференція окружних співпрацівників мужа довір'я УУОП з цілої Генеральної Губернії. Це перша нарада, в якій зустрілися представники вчительства Галичини з представниками вчительства західних українських окраїн: Лемківщини, Посяння, Холмщини і Підляшшя.

Із дотеперішніх з'їздів українського вчительства в межах Генеральної Губернії треба згадати: І. Загальний Культурно-освітній З'їзд, який відбувся в Кракові 16—17. березня 1940 р. В ньому взяли участь шкільні інспектори й шкільні референти Краківської і Люблинської областей. На ньому накреслено перші напрямні шкільної і взагалі культурної праці в новій політичній дійсності в межах ГГ. Далі відбулися обласні з'їзди 28—30. VII. 1940 р. україн-

ських шкільних інспекторів і референтів Люблинської области в Холмі, 3. VIII. 1940 р. українських шкільних інспекторів і шкільних референтів Краківської области в Ярославі, 7. VI. 1942 р. співпрацівників мужа довір'я УУОП Краківської области в Перемишлі, 25. та 26. VII. 1940 р. співпрацівників мужа довір'я УУОП Люблинської области в Люблині. Всі наради, зорганізовані Українським Центральним Комітетом, відбулися при співучасті представників шкільної та адміністраційної влади. На них висловлено побажання щодо важніших проблем українського шкільництва, з яких більшість завдяки прихильному становищу шкільної влади сьогодні зреалізовано.

Як попередні конференції і з'їзди вчительства присвячені були головно розбудові українського шкільництва, так осередньою точкою нарад 5. та 6. грудня 1942 р. стала праця внутрі школи. Осередньою точкою нарад став український учитель, як той, що вкладає в школу ввесь зміст, свою душу.

Наради велися при співучасті співпрацівників мужа довір'я майже всіх округ та запрошених гостей, серед яких були: представник шкільної влади, відпоручник Відділу Науки і Навчання Галичини проф. Мак, в товаристві д-ра М. Залеського із Головного Відділу Науки і Навчання та візитатора середніх шкіл Галичини проф. М. Білика. Крім того був приявний заступник Провідника УЦК д-р К. Паньківський.

Наради відкрив муж довір'я УУОП проф. С. Левицький, який привітав представника влади, гостей і приявних учасників.

З черги заступник Провідника Українського Центрального Комітету д-р К. Паньківський привітав учасників в імені Провідника УЦК. Промовець підкреслив, що шкільництво все було тією ділянкою життя українського громадянства в ГГ., якою Український Центральний Комітет все дуже цікавився, та висловив побажання успіхів у нарадах.

Заступник мужа довір'я УУОП проф. Тесля з'ясував діяльність УУОП за час від початку його існування, тобто від грудня 1941 р. до кінця листопада 1942 р. Організаційна робота УУОП поступила далі у західних округах ГГ., де УУОП діє від року, а тільки започатковано її в Галичині, на яку поширено УУОП щойно в липні 1942. У всіх окружних і більшості повітових осередків відбулися засновні сходини, в яких учительство брало в великій кількості участь та радо вступало в члени УУОП. Досі згуртовано в рядах УУОП майже 50% українського вчительства (5963 членів).

Згідно із Напрямними УУОП праця вчительства йшла в трьох напрямах: співпраця зо шкільною владою, підвищення кваліфікацій членів і допомога членам.

Співпраця із шкільною владою виявляється працею в програмових і підручникових комісіях і в постійному тісному зв'язку та порозумінні у всіх справах.

Для підвищення учительських кваліфікацій УУОП улаштовувало сходини з доповідями, зразковими лекціями, чи інколи кількаденні чи кількатижневі окружні курси та конференції. Праці з тієї ділянки ведено в кожній окрузі, найкраще в Ярославі, Сяноці і Грубешові, в деяких округах діяльність УУОП була з причини зовнішніх обставин послаблена (Замістя, Біла Підляська, Ясло, Коросно).

В ділянці допомогової акції вдалося виєднати підвишку платні, зокрема тим учителям, які були за часів давнього польського режиму покривджені, стипендії для вчительських дітей (щомісяця 15.000 зол.); 160 учителів покінчило коштом УЦК шістьтижневий курс сільськогосподарського перевишколу в Бережниці і кругло 1800 учасників матуральних курсів для помічних учителів одержали від УЦК підмогу на харчування і приміщення. Учителі можуть користуватися підчас недуг безплатним поміщенням у лікувальних домах в Криниці і Моршині, сільські учителі одержали приділ 2 га землі, деякі учителі мають змогу працювати за винагородою в підручникових комісіях, чи в редакції журналу „Українська Школа". УУОП поробило заходи в справі поправи матеріяльного положення загалу вчительства, привернення домів власности ВПУУ і т. д.

Крім цих праць учительство брало чинну участь при зборі збіжжя підчас жнив, в контингентових комісіях, освідомній акції серед українського населення, в культурно-освітній позашкільній праці в УУОП, в організації і праці дитячих садків і т. д.

Праця українського вчителя далаб багато більші успіхи серед нормальних мирних умовин праці. Перешкодою також було зужиття енергії на боротьбу з розкладовою роботою ворожих (чужонаціональних та чужоідеологічних) елементів.

Праця УУОП щойно започаткована. Одначе охочість учительства до праці та його ідейність каже сподіватися, що всі вкладені на УУОП завдання найдуть свою реалізацію.

З черги складали звідомлення співпрацівники мужа довір'я УУОП із праці в терені.

В чергових рефератах: проф. З. Зелений, заст. керманича Відділу Шкільних Справ УЦК, вказав на головні завдання учителя як виховника, мужа довір'я держави і громадянина.

Мґр. М. Кушнір, керманич Відділу Культурної Праці УЦК, з'ясував ролю вчителів як провідної верстви населення в теперішню добу, в обороні европейської культури і нового порядку в Европі.

Д-р Олександер Тисовський, голова Колегії Молоді у Відділі О. н. М. і Р. УЦК, вказав у своїй доповіді на конечність співпраці вчительства в Об'єднаннях Молоді та різні форми тієї співпраці.

Дир. М. Зубрей виголосив доповідь про економічні проблеми УУОП, головно про організацію допомоги і самодопомоги членів.

По короткій річевій дискусії муж довір'я подав інструкції і плян праці УУОП на перший піврік 1943 р. та поробив підсумки нарад.

До найближчих праць провідних чинників УУОП належать між іншим: охоплення загалу українського вчительства членством УУОП, скликання на порозі 1942/43 рр. ширших членських сходин з організаційно-діяльностевою програмою, праця в напрямі підвищення учительської фахової підготови, зокрема щодо опанування рідної мови і достатнього вивчення німецької мови, основування педагогічних бібліотек, підвищення шкільної і громадянської видатности праці вчителя, співпраця у всіх акціях УЦК і т. д. В господарській ділянці УУОП повинно стати самовистарчальним. В ширше намічених акціях учительство може числити на фінансову допомогу УЦК. Поза тим провідні чинники УУОП обов'язані дбати про поправу матеріяльного положення членів та подбати про перебрання і підготову колишніх учительських літниськових осель та санаторій, власности бувшої учительської організації Взаємної Помочі, щоб можна було тепер ними користуватися.

Муж довір'я ствердив успішну працю членів УУОП, дарма, що вона проходить серед ненормальних, бо воєнних обставин і, дякуючи учасникам за співучасть у нарадах, замкнув конференцію.

Після конференції поза її властивою програмою начальний редактор українського видавництва у Львові д-р Шлемкевич виголосив доповідь на тему: „Проблема української педагогічної думки". Доповідь вислухали усі з зацікавленням, як учасники конференції, так і загал учительства міста Львова.

Того ж дня учасники конференції взяли участь у представленні Міського Театру „В ніч під Івана Купала", а ввечері у спільній товариській зустрічі.

КУПЕЦЬКА І РЕМІСНИЧА ЗВАНЕВО-ОБОВ'ЯЗКОВА ШКОЛА В ЯРОСЛАВІ

Ці дві школи правильно ведуть свою науку вже третій рік в Ярославі. Обі ті школи є під управою дирекції Державної Торговельної Школи. Спочатку на ті обов'язкові фахові школи зверталося мало уваги, але коли влада стала вимагати її закінчення для права ведення власного підприємства, тоді інтерес купецької і ремісничої молоді піднявся і булиб ті школи дуже чисельні, як би не заборона в цьому році принимати молодь старшу як народжену в 1924. році.

Перед війною з більшовиками на терені Ярослава було багато молоді, яка кинулася до купецтва, працювала в крамницях, які в нових господарських умовинах перейшли у їх власність. Повстав цілий ряд молодих купців, які кинулися до школи.

Тому в першому році навчання в купецькій званево-обов'язковій школі в 1940. році було 64 учнів (2 відділи). Вже протягом першого року навчання

відпало 30 учнів, другого року 15, так що в 1943. році може покінчити її найбільше 19 учнів. Всього відпало 70.3%. Пояснюється це тим, що частина молоді відійшла до війська, до поліції, частина відпала, бо зліквідували самі, або їм замкнули підприємства, чи перебрані крамниці випродано і вони перестали бути купцями, а тим самим фахової освіти вже не потребували, врешті кільком недоставало витривалости.

Ті 19 учнів купецької школи — це переважно старші люди, всі мають понад 25 літ життя. Найбільше з них працює в споживчій бранжі.

Нова перша кляса має 50 учнів, з того 31 дівчина Усі практикують у крамницях, одного віку і є запорука, що буде краща фреквенція і більше число закінчить школу.

Реміснича званево-обов'язкова школа теж існує третій рік. З тих самих причин в тій школі протягом трьох літ відпало 71.3% учнів. Найбільше є слюсарів 4, далі столярів 2, токарів 1, кравців 1, шевців 1 і фризієрів 1. В кінцевій клясі є 10 учнів.

Нова перша кляса має 36 хлопців, що працює у майстрів різних бранж.

На загал купецька молодь є краща, має більше освіти, краще вчиться, точніше ходить до школи і вища в них інтеліґенція.

Молодь ступнево усвідомлює собі, що потребує тієї школи. Більше прикладається до науки і бачить конечність закінчити її.

Нові програми купецької і ремісничої школи значно підвищують рівень знання тих шкіл. Крім того унормовано приняття молоді, скасовано приймання до вищої кляси без закінчення початкової кляси.

В місяці червні вийде перша група купців і ремісників (29 учнів), що покінчать свою трьохлітню званеву школу.

Леонід Бачинський

ШКІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ХРОНІКА З РІЗНИХ КРАЇН[1])

1. **НІМЕЧЧИНА.** — На місце дотеперішніх „Вищих шкіл для освіти вчителів" почали від 1940. основувати „Заклади вчительської освіти" (Lehrerbildungsanstalten) і досі існує 100 таких шкіл для хлопців і 90 для дівчат. Ці нові семінарії повстали із сполуки т. зв. Розбудівних Курсів і „Високих Шкіл для освіти вчителів". Ведуть у них загальноосвітнє навчання 4 роки. На 4-ому році починають ближче заторкувати майбутнє фахове звання, а 5-ий рік призначують на теоретичну підготову і практичний вишкіл кандидатів. Навчання в основному безплатне. Досі приймали до цих шкіл учнів із народної школи і нижчих кляс гімназії, а відтепер тільки абсольветнів Головної Школи (Hauptschule).

2. **ІТАЛІЯ.** — Від 2-ох років існує в Італії нова середня школа, заснована на засаді, що має дати добру підготову молоді до виконування практичних звань. Вона сягає від 11. до 14. року, долучується до 5-річної народної, або трудової школи та йде рівнобіжно з ремісничою і званевою школою. Розклад лекцій не може мати більше, ніж 24 години тижнево. Вчать предметів: італійської і латинської мови, історії, географії, фашистівської культури, математики, геометричних рисунків і чужої мови на 2. і 3. році. У цій середній школі дбають про методологічну освіту, але забороняють усяке теоретизування й пусте орудування абстрактами. Тимчасово існує ще переходова форма у виді т. зв. груп середньої школи; їх є тепер 744, а на їх місце має повстати 600 середніх шкіл. Покищо недостає ще 2.000 вчителів у цій школі.

3. **ЕСПАНІЯ. — Реформа еспанських університетів[2]).** Увесь час від 1939. приготовляється в Еспанії основна реформа університетів у зв'язку з подіями недавньоминулого й теперішніх політичних напрямних. На думку урядових керманичів старий еспанський університет мусить щезнути, бо він був місцем плекання шкідливого лібералізму й матеріялістичного позитивізму та школою без захопливої загальної ідеї, де гаслами навчання й виховування були: об'єктивність, невтральність, толерантність.

---

[1]) На основі „Internationale Zeitschrift für Erziehung" — Berlin 1942, Heft 4/5, відділ „In Kürze" стр. 253—256.

[2]) Ibidem стор. 242—246 у рубриці „Umschau".

Реформа університетів вимагає, щоб привернено світоглядову єдність як основу духового життя університету, отже католицтво, що є інтеґральною складовиною еспанської держави, є її „мітом" і тому має, неначе осереднє сонце, пронизувати і просвітляти всі науки академічного типу. Богословія має зайняти належне місце, а по всіх університетах мають виконуватися релігійні практики. Має вернутися старий релігійний дух, проголошується боротьбу правди проти помилки, заблудів і брехні та зворот до національної традиції. Треба шукати вартостей та ідеалів у далекому минулому 16-ого сторіччя. Плекання у студентів релігійного світогляду мусить іти в парі з політичним вишколом у дусі ідейного руху „фаланги".

Це саме буде і в народній та середній школі, де політичним вихованням займатиметься державна юнацька організація „Френте дес Хувентудес". Душі майбутніх учителів має виплекувати до ідейної боротьби за теперішні ідеали Інститут св. Йосипа (Хозе) де Калясанс. Для виховних цілей відновлюють тепер в Еспанії інтернати для студентів університетів, так зв. колехійос майорес і від 1. жовтня ц. р. нема вже „вільних" студентів, що мешкають у приватних помешканнях.

Для цілей політичного відродження університети мають бути осередками духової політики експанзії, з них має іти в переможному поході всесвітня релігійна думка через цілий світ. Тому на думку сучасних реформаторів еспанський народ — це народ Бога, справжній нащадок вічно дійсних заряджень Римської Імперії, керманич культури, що збудила духи до „світла правди".

Новий еспанський університет складатиметься з 9 факультетів. Перше місце в ньому займе богословський факультет, по ньому піде старий філософічний з 6 підвідділами: філософія клясична, семітська й романська філологія, історія, географія. Природничі науки одержать до давніх груп ще три нові: фізично-математичну, фізично-хемічну й хемічно-біологічну. Правничий факультет поділятиметься на приватне право й політичні науки, а крім цього створено ще новий факультет національної економії. До попередніх факультетів, медичного й фармацевтичного, додано ще ветеринарний. Проектується теж долучити до університету самостійні дотепер технічні високі школи у формі політехнічних факультетів.

Д-р Євген Грицак

З ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

„Український правопис" — упорядкував **Іван Зілинський.** Третє доповнене видання. Краків-Львів 1943. Українське Видавництво — (м. 8⁰, 80 стр.).

Здається, що кожний українець щиро радітиме появою останнього видання „Укр. Правопису", бо цим найновішим виданням закінчилися вже правописні дискусії, що велися у нас майже 20 років. На східно-українських землях переміг т. зв. академічний правопис (Української Академії Наук), одначе більшовики зміняли його увесь час, достосовуючи до своїх цілей і наближуючи до російського. В 1929. р. прийняло академічний правопис Наукове Товариство ім. Шевченка, частинно наша преса, деякі видавництва і професор І. Огієнко в своїх виданнях („Рідна Мова" і „Наша Культура"). Дехто з учителів заводив його і в школі. Коли в основі приймали в нас загально найважніші постанови цього правопису, то практично не погоджувались на правопис чужих слів (л — ль, ґ — г), а головно на апостроф. Цей останній став справжнім пострахом для галицьких українців, бо його вважали за непотрібний і непрактичний і для школи і в щоденному житті. Крім цього виступали в нас і проти інших правил та явищ академічного правопису і на їх тему вели завзяті дискусії та писали палкі статті, напр., про **и** у сполуках **ри, ли**: кривавий, христити, хрищений, але кров, крівця, хрест, перехресний. Наш передовий передвоєнний щоденник „Діло" теж не прийняв апострофа, дарма що в інших справах тримався здебільша академічних правописних правил. Це невпорядкування правопису найбільше відчувала українська школа.

У Генеральній Губернії звернули увагу на правописне безладдя наші кермівні чинники. Перший Культурно-Освітній З'їзд, що відбувся під проводом УЦК у Кракові в березні 1940. р., однозгідно вирішив прийняти правопис, упорядкований проф. І. Зілинським, що спирався в основі на академічному, але впровадив апостроф тільки там, де треба зазначувати тверду вимову попередньої приголосівки перед є, я, ю: з'ява, з'єднати, роз'яснити, під'юдити. Щодо чужих слів, то проф. З. приймав у них **л — ль** та **ґ — г** відповідно до того, чи дане слово давно позичене з чужої мови та зукраїнізоване (ґ — г, л), чи воно належить до новіших запозичень (ґ, ль). Так повстало перше видання „Українського правопису" в червні 1941., яке затвердив Головний Відділ Науки і Навчання при Уряді Генер. Губернатора.

Коли приєднано Галичину до Генеральної Губернії, здавалось, що до т. зв. краківського правопису приєднаються без застережень усі українці Г. Г., тимбільш, що його вдруге затвердила шкільна влада і він обов'язував у всіх українських школах ГГ. Тому теж упорядник його проф. І. Зілинський, поробивши невеликі зміни, видав „Український правопис" другим виданням у Кракові - Львові в квтіні 1942. р. У цьому другому виданні поширено апостроф на ще два випадки, а саме після губних перед я, ю, є, ї, у деяких словах після р (пір'я, подвір'я, бур'ян, матір'ю, знєвір'ї) і в кількох чужих словах замість і (кур'єр, кар'єра, Лук'ян).

Щоб уже вповні устійнити українську правописну систему, Провідник УЦК Проф. В. Кубійович покликав окрему Комісію, до якої увійшли проф. І. Зілинський, проф. І. Сімович, дир. В. Радзикевич як представник педагогічних кіл та ред. М. Демкович-Добрянський від Українського Центрального Комітету, а ця комісія запросила до співпраці ще 3 членів: ред. Й. Боднаровича від преси, д-ра Г. Лужницького як голову Спілки Українських Письменників і проф. О. Панейка як редактора „Правописного словника". У висліді праць цієї Комісії пороблено деякі поправки й доповнення. Так повстав устійнений і узгіднений найновіший правопис, що обов'язує на основі дозволу Головного Відділу Науки і Навчання у Правлінні Г. Г. в усіх українських школах на терені ГГ.

Які нові речі впроваджує цей правопис?

I. **Апостроф**, у порівнянні з другим виданням, поширено на 3 дальші функції і тепер треба його обов'язково писати в 5 випадках.

1. Найперше пишемо апостроф після губних приголосівок **п, б, в, м,** перед **я, ю, є, ї:** п'ять, в'юн, б'є, на тім'ї. Але без апострофа пишемо слова, що в них перед **п, б, в, м** стоїть приголосівка: святий, цвях, різдвяний. Одначе пишемо апостроф тоді, коли приголосівкою перед **п, б, в, м** є приросток: **зв'язати** (бо **в'язати**), **зв'ялити (в'ялий), розм'якшити,** бо пишемо: **м'якшити, м'який.**

2. Апостроф пишемо в деяких словах після **р**, а саме в таких іменниках середнього роду, як **пір'я, знєвір'я, подвір'я, підгір'ї.** Також у формі **матір'ю** та у слові **бур'ян.**

3. Апостроф пишемо теж, як це вже і перед тим прийнято, після приростків, закінчених приголосівкою, перед я, є, ю, ї: з'явитися, з'ясувати, з'єднати, під'юдити, з'їхати.

4. У запозичених словах після чужих приростків пишемо теж апостроф: об'єкт, ад'ютант, кон'югація, ін'єкція і т. п.

5. У таких чужих словах, що в них і досі писали ми апостроф: д'Анунціо, д'Акоста, О'Коннор. Одначе в запозичених словах після губних **п, б, в, м** та **р**, коли по них стоїть ю, не пишемо апострофа: Вюртемберґ, Брюссель, бюро, бюджет, інтервю та ін. Також польські та російські імена власні пишемо без апострофа: Пяст, Белінський, Вязьма, Пенза. Одначе інші чужі слова та імена власні пишемо з апострофом: п'єса, п'єдесталь, П'єр, Б'єрнст'єрне, Б'єрнсон.

Апостроф пишемо тому, що вимовляємо твердо губні приголосівки перед **я, є, ю, ї,** як **п'ять** = пйать, **п'ю** = пйу, **м'ясо** = мйасо, а не м'яко, як у москалів: пьать, вьажу, мьасо. Це саме при **р**, яке вимовляємо твердо перед апострофом, а м'яко у словах, де нема апострофа: рябий, рясний, довіряти, буря, говорю.

II. **Числівники.** Всі числівники від 11 до 30 пишемо з **д**, а на кінці **ь:** одинадцять, дванадцять, шістнадцять, двадцять, тридцять.

Одначе від 50 угору пишемо без м'якого знаку: п'ятдесят, шістдесят, вісімдесят, девятдесят, п'ятсот, шістсот, дев'ятсот. Пишемо: міліон, міліярд, шостий, сьомий, але шість, шести, сім, семи.

III. **Чужі слова.** — Німецьке **ü** (ue) і французьке **u** передаємо буквою **ю:** Жюль, Мюллер, Мюнхен, а німецьке **au** передаємо через **ав,** а перед голосівкою **ау:** Шопенгауер.

Чуже **h — g** передаємо через **ґ,** г. Нашим ґ передаємо старі запозичені слова як **ґанок, ґатунок, ґніт** і новітні запозичення з західно-европейських мов: маґістер, аґітатор, ориґінал, інтеліґент тощо. У давніх позичених словах, що вже зукраїнізувались, пишемо тільки **г:** газ, газета, генерал, геній, гімназія, трагедія, програма, Англія та ін. Також пишемо й вимовляємо **г** у недавніх запозиченнях із грецької мови в словах із групами **-гео-, -лог-, -грам-, -граф-:** граф та ін.

Чуже **l — ль.** У новіших словах, взятих головно з західно-европейських мов, пишемо **ль.** Отже чужі сполуки: **-la, -lo, -lu, -l** передаємо нашими **-ля, -льо, -лю, -ль.** Але пишемо **-ла, -ло, -лу, -л** у словах, давно перейнятих і зукраїнізованих.

Заслугує теж на увагу писання **і — и** в чужих словах (стр. 32—35), передавання чужого f і грецького ϑ (тета): Атени, Теби, етер, катедра, міт, Федір, Тома й Хома, а також правила писання слов'янських прізвищ і географічних назв, неслов'янських назв та відміни чужих слів (стор. 41—46) і врешті писання слів разом, окремо і з розділкою. Одначе це все здебільша відомі речі, що були вже в попередніх виданнях „Українського правопису", а в останньому виданні маємо тільки більше прикладів і пояснень. Це саме треба сказати і про інші розділи книжки, а головно про розділові знаки. Ці всі поправки й доповнення, як пише упорядник проф. Зілинський, прийнято за рефератом проф. Сімовича (див. передмова стор. 3).

Супроти другого видання 3-тє значно побільшене, бо аж на 22 сторінки. Це виходить на користь книжки, бо читач має більше пояснень і прикладів. Дуже потрібний розділ саме тепер — це німецька транскрипція українських власних імен (стор. 69—71), що ним певно буде задоволена наша школа, установи і преса.

У висновках треба сказати, що в нас щасливо закінчено правописні спори й непорозуміння, що ми вже позбулись правописного безладдя і правописних сумнівів.

Є. Грицак

Der Handwerker. Gewerbliche Geschäftskunde mit Schriftverkehr — von Emil Rumpf. Verlag u. Druck B. G. Teubner, 1942, стор. 72.

Невеличка книжечка Е. Румпфа — провідник для кожного ремісника-фахівця. Вона має на меті дати ремісникові образ цілости ремесла та з'ясувати його значення і становище в народнім господарстві. Тому вона особливо буде корисна для ремісничих учнів і челядників, які в ній найдуть провідника у своїй науці ремесла. Вона складена в той спосіб, що може бути також підручником до майстерського іспиту. А врешті і для самостійного ремісника ця книжечка дуже потрібна, бо дає перегляд всіх ремісничих квестій, з якими він нераз може зустрітися. Зміст книжечки такий: Введення в фахову спільноту: вибір звання, ремесло в німецькому господарстві, загальний погляд на ремесло; ділові взаємини ремісника, пересилка товарів, продаж і купівля товарів, листування ремісника, виробництво, платність, ремісник у взаєминах з різними підприємствами, а врешті — рекляма ремісника. В дальших розділах мова про персонал і закони, які відносяться до ремісничої праці, про відкриття ремісничого варстату, про відношення ремесла до держави, та врешті розвиток ремісничого варстату. В другій частині книжки подано коротко головні відомості про кореспонденцію ремісника: загальні відомості про кореспонденцію, листування при висилці товарів, листування при закупі і продажі товарів і при грошевих виплатах, розділ про ремісничу рекляму, а врешті головніші відомості про писання прохань, життєписів, свідоцтв та як зголошувати відкриття варстату й ін.

Книжечка настільки цікава, що варто б подбати про її переклад на українську мову, розуміється, застосувавши її до наших обставин. А що вона повинна найтися в руках учителя кореспонденції у фахових школах, це цілком зрозуміле.

Іван Чепига